

Dauphin

Lev Nikolajevič Gumiljov (1912–1992)

Ruský učenec, etnohistorik národů Velké stepi, profesor etnologie na petrohradské univerzitě, autor originální koncepce etnogeneze jako cyklického růstu a rozpadu energie etnických skupin.

Celý život si Gumiljov zapisoval z dosažitelných pramenů všechna historická data: postavy, bitvy, vraždy, národy. Starověk a středověk. Každá země, každý rok, dokonce měsíc; každá událost byla vepsána do těchto řádek a sloupců, jako by šlo o statistický výčet světových i lokálních událostí. Díky tomuto kalendáriu vznikla na závěr jeho života velkolepá strhující práce *Od Rusi k Rusku: náčrt etnických dějin* z roku 1992, která popisuje historii všech státních útvarů, jež vznikly za posledních dva tisíce let na území dnešního Ruska. Čím víc Gumiljov uvažoval nad ruskými dějinami, tím víc si uvědomoval, že Rusové sami nejsou ani Evropané, ani Asiaté. Sám rád opakoval: „*Jsme odlišní, chodíme vlastními stezkami, tak tomu bylo v našich dějinách vždycky*“. Pro nás je to dílo zajímavé a podnětné, neboť přináší ruský pohled na dějinný vztah ruských státních útvarů k Abendlandu, křesťanské civilizaci na Západě; k Říši středu, čínské civilizaci na Východě; a k Orientu, islámské civilizaci ve střední Asii. Čtenář tak sleduje dvě linie knihy: vlastní historický děj a pak snahu autora vnést do této masy dějinných událostí jakýsi rád spočívající na výkladu jeho teorie etnických dějin.

Vyčerpávající studie o dvojích dějinách Rusi a Ruska podává též nástin teorie etnogeneze a pasionarity jako cyklického růstu a rozpadu etnických skupin – koncepcce ojedinělé, v Česku dosud nepublikované.

Kniha *Od Rusi k Rusku* je poslední Gumiljovovou publikací (ze začátku 90. let). Dějiny Ruska nechápe Gumiljov jako kontinuální vývoj, nýbrž zcela novátorsky jako dva odlišné procesy: nejprve jde o závěrečnou fázi východoslovanské etnogeneze, zakončenou rozpadem Kyjevské Rusi ve 12. století, a následně pak o zcela novou etnogenezi Ruska od 13. století dodnes.

V rámci tématu sleduje Gumiljov širší, asijské i evropské souvislosti vývoje Ruska a celé východní Evropy. Upozorňuje na multietnickou provázanost dějinných změn a na sektářské kořeny „antisystémových hnutí“ (západní heretikové, opričnici Ivana Hrozného atd.).

OD RUSI K RUSKU

Lev Nikolajevič Gumiljov
Od Rusi k Rusku

Přeložil Bruno Solařík

Dauphin 2012

Tato kniha vychází díky laskavé podpoře společnosti
Eurooffice Praha – Brusel, a. s.

Lev Gumilev's Russian texts copyright
© 2005 by Margarita Novgorodova
Translation © Bruno Solařík, 2012
Czech Edition © Dauphin, 2012

ISBN 978-80-7272-399-7
ISBN 978-80-7272-350-8 pdf
ISBN 978-80-7272-291-4 e-pub

MÍSTO PŘEDMLUVY

V současné době lze v Rusku i jinde pozorovat nebyvalý nárůst zájmu o dějiny. Čím je vyvolán? Na čem je založen? Říká se, že když lidé ztrácejí orientaci v problémech své současnosti, obracejí se k dějinám ve snaze najít v nich východisko z obtížných situací – „hledají poučné příklady“, jak se kdysi tvrdilo. Pokud je tomu tak, svědčí ovšem zájem o dějiny ještě o něčem dalším, a totiž o tom, že většina lidí chápe současnost a dějiny jako vzájemně odlišné a neslučitelné časové živly. Dějiny a současnost jsou pak jednoduše vrhány proti sobě: „Nás zajímá jenom současnost a nic jiného znát nepotřebujeme!“ – podobné soudy lze zaslechnout jak v rámci vědeckého sporu, tak při rozprávění u čaje, a dokonce i v hádce na trhu.

K tomu, abychom stavěli současnost a dějiny proti sobě, však opravdu existují určité důvody. Samotné slovo „dějiny“ evokuje význam „toho, co se dělo předtím“, či „toho, co není dnes“, takže historická věda je nemyslitelná bez záznamu změn, oddělujících „včerejšek“ od „dneška“. Množství a rozsah těchto změn mohou být nepatrné, avšak mimo ně dějiny neexistují. Když oproti tomu řekneme slovo „současnost“, máme vždy na mysli jistý navyklý a zdánlivě stabilní systém vzájemných vztahů, existujících uvnitř dané země a v jejím bezprostředním okolí. A právě tento navyklý, známý, téměř neměnný a srozumitelný stav bývá obyčejně stavěn proti dějinám jako čemusi nezjevnému, nespojitému, a tudíž nesrozumitelnému. Pak už to jde samo: pokud si z dnešního pohledu nedokážeme vysvětlit činy historických osobností, znamená to, že šlo o osoby nevzdělané, které podléhaly nesčetným společenským předsudkům, a vůbec žily bez vymožeností vědecko-technického pokroku. Tím hůř pro ně!

Málokdo si však uvědomuje, že byly doby, kdy i minulost byla současností. Obecně vnímaná *neměnnost* současnosti není tudíž nic než klam, protože současnost se od dějin vlastně v ničem neliší: celá ta vychvalovaná přítomnost je nakonec vlastně pouze okamžikem, který se vzápětí stává minulostí, přičemž vrátit dnešní ráno nelze o nic snáze než vrátit období punských

či napoleonských válek. Paradoxně je tedy nakonec právě současnost iluzí, zatímco dějiny jsou reálné. Jsou pro ně typické změny epoch, kdy se náhle narušuje rovnováha národů a států: malé kmeny podnikají velká tažení, proti nimž jsou mohutné říše náhle zcela bezmocné; jedna kultura zaujímá místo druhé a včerejší bohové se proměňují v bezvýznamné modly. O pochopení dějinných zákonitostí usilovaly celé generace významných vědců, jejichž knihy dodnes nacházejí své čtenáře.

Dějiny se tedy skládají z neustálých změn a představují nekončnou přestavbu zdánlivé stability. Pozorujeme-li pravidelně v určitém čase určitý prostor, vidíme pak cosi jako fotografický záběr relativně stabilního systému, sestávajícího z propojených objektů: geografických (krajina), sociálněpolitických (státy), ekonomických a etnických. Jakmile však začneme zkoumat nikoli jen jeden z těchto stavů, nýbrž celek, tedy proces, obraz se náhle ostře mění a začíná připomínat spíš dětský kaleidoskop než přísné kartografické vyobrazení se strohými popisky.

Podívejme se například na Eurasii začátkem 1. století n. l. Západní výběžek velkého eurasijského světadílu tehdy zabírala římská říše. Tento státní útvar, vzniklý z malého městečka založeného kmenem Latinů osm set let před našim letopočtem, do sebe postupně včlenil množství národů. Do celku římské říše se organicky zapojili kulturní Heléni, vystupující po velmi dlouhou dobu jako vcelku loajální poddaní této říše. Naproti tomu s Germány žijícími za Rýnem se Římané pustili do boje. Přestože pak jejich vítězní vojevůdci Germanicus a budoucí císař Tiberius dospěli v čele legií až k Labi, už v polovině 1. století n. l. se Římané myšlenky na podrobení Germánů vzdali.

Východně od Germánů sídlily slovanské kmeny. Římané je stejně jako Germány nazývali barbary, ve skutečnosti však šlo o docela odlišný národ, který se s Germány nijak nepřátelil.

Ještě dále na východ, v nekonečných stepích Černomoří a Kazachstánu, nacházíme tou dobou národ, který jen vzdáleně připomíná Evropany: jsou to Sarmaté. A na hranici s Čínou, na území dnešního Mongolska, kočoval národ Hunů.

Na východním okraji Eurasie se stejně jako na okraji západním rozkládala obrovská říše – říše Chan. Podobně jako Římané

se považovali i Číňané za kulturní, civilizovaný národ obklopený barbarskými kmeny. Vzájemně na sebe Římané a Číňané prakticky nenarazili, avšak spojení mezi nimi přece jen existovalo. Nezřetelnou, ale pevnou nití spojující obě říše byla Velká hedvábná stezka. Po ní proudilo čínské hedvábí do Středomoří výměnou za zlato a luxusní zboží.

Římané se však s Číňany nesetkávali ani na Velké hedvábné stezce, protože ani jedni ani druhí necestovali v karavanách. Cestovali v nich Sogdové,¹ (obyvatelé Střední Asie) a Židé, zkušené mezinárodní obchodníci. Pod jejich vedením překonávaly karavany obrovské prostory celého eurasijského kontinentu. Na jeho periferiích (v římských pevnostech a na Velké čínské zdi) zatím dnem i nocí chránily stráže klid „civilizovaných“ říší.

Položme si jednoduchou otázku: co vlastně tomuto harmonickému, statickému systému zabránilo, aby se dočkal našich časů? Proč dnes nevidíme ani Římany, ani Velkou hedvábnou stezku? – Prostě proto, že už koncem 1. a začátkem 2. století n. l. došlo k zásadní změně situace: do pohybu se daly mnohé národy, do té doby pokojně žijící v podmínkách, na které byly zvyklé.

Vyloděním Gótů (obyvatel Skandinávie) v ústí Visly začalo velké stěhování národů, které ve 4. století zapříčinilo rozpad celistvosti římské říše. Tehdy se dali do pohybu také Slované, kteří opustili prostor mezi Vislou a Tisou a nakonec osídlili území od Baltu na severu po Jadran a Balkán na jihu a od Labe na západě po Dněpr na východě.

Kmen Dáků, sídlící na území dnešního Rumunska, zahájil tehdy válku s Římem; k vítězství nad tímto národem museli Římané vyčerpávat po dobu dvaceti let potenciál celého Středomoří, sjednoceného vojenským a státnickým géniem Trajánovým. Z křesťanských komunit založených v Sýrii a Palestině vznikl tou dobou nový *etnos*² – „*etnos* v Kristu“. Donedávna pronásle-

¹ Sogdové – starověké a raně středověké etnikum východoíránského původu a jazyka, obývající oblast mezi Syrdarjou a Amudarjou (Buchara, Samarkand), známou pod názvem Sogdiana; pozn. překl.

² Etnos – kolektiv lidí, vytvořený přirozenou cestou na základě originálního *stereotypu chování* a existující jakožto systém, který se díky sdílenému vědomí *komplementarity* vymezuje vůči jiným, podobným systémům.

dované učení dokázali jeho nositelé nejen zachovat, nýbrž z něj dokonce učinili oficiální ideologii jedné z částí rozpadlé říše. Jako protiváha hynoucímu západnímu Římu – tzv. Hesperii – tehdy vznikl nový křesťanský státní útvar – byzantská říše.

V Palestině zároveň vzniklo ohnisko odporu proti římské nadvládě. Po dvou povstáních, jež Římané krutě potlačili, opustil malý národ Židů svou historickou vlast. Avšak formování židovské diaspory a současné šíření křesťanství představovaly faktory, které se obrátily proti Římanům, neboť východní náboženství posilovala svůj vliv jak přímo v centru impéria, tak i v jeho provinciích.

V té době se ovšem zdroj římského neštěstí nacházel nejen na Blízkém, ale dokonce i na Dálném východě. Jedna větev národa Hunů opustila mongolské stepi a v důsledku bezprecedentní migrace se ocitla v Evropě. Už ve 4. století rozvrátili jejich potomci království Gótů a jen málo scházelo, aby zničili i samotné římské impérium.

Zkusíme-li si nyní obdobně představit Eurasii 5.–6. století, spatříme obraz, který už nemá vůbec nic společného s obrazem, jenž se naskýtal ve století prvním. Na periferii kontinentu se rozkládají nová impéria – a dálavami Velké stepi kočují docela jiné národy.

Z řady podobných proměn sestávají veškeré dějiny lidstva. Je možné, že by střídání impérií a císařství, věr a tradic nemělo žádnou vnitřní zákonitost, a že by tudíž bylo jen výrazem nevysvětlitelného chaosu? Zvídaví lidé (a takoví se objeví vždy) se odedávna snažili na tuto otázku odpovědět, toužili pochopit a vysvětlit počátky vlastních dějin. Odpovědi byly samozřejmě různé, protože dějiny mají mnoho hledisek: může jít o dějiny sociálně ekonomických formací, o vojenské dějiny čili o popis tažení a bitev, o dějiny techniky či dějiny kultury, o dějiny literatury nebo dějiny náboženství. To všechno jsou disciplíny vztahující se k historii. Proto také někteří autoři (historikové právní školy) zkoumali lidské zákony a zásady státního zřízení, jiní (marxističtí historikové) studovali dějiny z hlediska rozvoje výrobních sil, třetí vycházeli z individuální psychologie a tak dále.

Další otázka zní, zda by nebylo užitečné představit si lidské dějiny jako dějiny *národů*. Zkusme vyjít z poznatku, že krajina nikde na Zemi rozhodně není jednotvárná. Přitom právě ráz krajiny je prvním z parametrů, udávajících povahu historických událostí. Už člověk prvobytně pospolné společnosti si byl vědom hranic území, které obýval, tedy hranic vymezujících prostor, jež lze charakterizovat tím, že se tu usadil a že si zde opatroval obživu, jednalo se tedy o prostor, kde žil on sám, jeho rodina a jeho kmen.

Druhým parametrem je čas. Každá dějinná událost probíhá nejen někde, ale také někdy. Prvobytní lidé si byli plně vědomi nejen „svého místa“, ale také toho, že mají otce a dědy a že budou mít děti a vnoučata. Souřadnice času tedy existují v dějinách pochopitelně zároveň se souřadnicemi prostoru.

Dějiny však obsahují ještě jeden, stejně důležitý parametr. Z geografického hlediska bychom měli chápat celé lidstvo jako antroposféru – jako jeden ze zemských obalů spojený s existencí druhu *Homo sapiens*. V rámci svého druhu se lidstvo vyznačuje jednou vynikající vlastností: má mozaikovitou strukturu, čili sestává z jedinců různých národů, řečeno dnešním jazykem *etnosů*.³ Právě uvnitř etnosů a v rámci jejich vzájemných

³ Řecký termín *ethnos* (lid) se v mezinárodní etnologii používá k označení pojmů národ, národnost, kmen či rodový svaz (v češtině používáme v této souvislosti termín etnikum). Lev Gumiljov ovšem propůjčil termínu *ethnos* specifický význam (ve svých důsledcích, jak uvidíme, fakticky vyvracející jak umělé teze moderního „nacionalismu“, tak i umělé teze „internacionalismu“). Etnos není podle Gumiljova pouhý kmenový či rodový svaz, resp. „národ“, nýbrž výsledek složitého procesu, pro jehož vznik není primární jen pokrevní a jazykové příbuzenství, nýbrž teprve *kontakt* daného rodového svazu s okolními, třeba i zcela odlišnými rodovými a jazykovými skupinami (viz například Gumiljovův popis vzniku ruského „slovanského“ etnosu spolupůsobením Ugrofinů, Germánů, Baltů a Mongolů/Tatarů). Základním rysem vzniklého etnosu je pak opět nikoli jen jeho původ a jazyk, či „naopak“ jen jeho ideologie a kultura, nýbrž v prvé řadě spontánně osvojené *stereotypy chování*, podle nichž se daný etnos vymezuje *v každodenním životě* vůči jiným, podobně vzniklým etnosům – a třeba i vůči svým vlastním dřívějším tradicím. – V Gumiljovově výrazně „exaktním“ pojetí jsou etnosy přirozenými materiálními a energetickými nositeli dějinného vývoje, kterému dávají – cestou *vzmachů vášně* svých příslušníků (zde viz Gumiljovovu níže podanou teorii „pasionarity“) – podobu ekonomických konfliktů a ideových výbojů, podléhajících přitom historicko-geografickým zákonitostem (a vesměrně přírodním podmínkám, zodpovědným za občasně „pasionární pod-

kontaktů se tvoří dějiny, neboť každý historický fakt je životním vlastnictvím konkrétního národa. Přítomnost takovýchto zcela konkrétních celků – etnosů – v zemské biosféře představuje třetí z parametrů charakterizujících historický proces. Etnosy, existující v prostoru a čase, to jsou skuteční účinkující na jevišti dějin. Slovem etnos budeme nazývat kolektiv lidí, který se vymezuje vůči všem ostatním obdobným kolektivům, není však založen na vědomé úvaze, nýbrž na pocitu *komplementarity* – tedy na podvědomém vnímání vzájemné sympatie a pospolitosti lidí, jímž je určeno stanovení protikladu „my-oni“ a rozlišování mezi „svými“ a „cizími“.

Aby mohl každý z těchto kolektivů na Zemi přežít, musí se přizpůsobit (adaptovat⁴) vůči podmínkám krajiny, v níž je mu dáno žít. Právě vztahy etnosu k okolní přírodě stojí u zrodu vzájemných vztahů mezi jednotlivými etnosy. Je ovšem přirozené, že životu v určitém krajinném rámci se členové daného etnosu mohou přizpůsobovat jedinečně tehdy, pokud pozmění svůj způsob života a osvojí si následně určitá specifická pravidla chování – určité stereotypy.⁵ Osvojené stereotypy pak tvoří základní rozlišovací znaky jednotlivých etnosů.

Aby mohli svou dějinnou tradici popsat, potřebují členové etnosu nezbytně systém měření času. Nejjednodušší je rozlišovat časové cykly. Prostým pozorováním lze zjistit, že den a noc tvoří opakující se denní cyklus. Podobně se střídání ročních období spojuje do velkého ročního cyklu. Právě pro svou jednoduhost a zřejmost se prvním časoměrným systémem lidstva,

něty“). – Sám Gumiljov poznamenal na okraj svého pojetí etnosu: „*Aspekt, že jednu z hybných sil rozvoje lidstva tvoří vášně a vnitřní pohnutky, se může jevit jako extravagantní, avšak k tomuto typu výzkumu položili základ už Ch. Darwin a B. Engels.*“ A dodal: „*Když mi říkají, abych to vysvětlil jednoduše, odpovídám: Co je to světlo? Vysvětlete mi to jednoduše*“ (Etnogenéz i biosféra Zemli, Moskva 2001, str. 32 a 516); pozn. překl.

⁴ Adaptace – přizpůsobení se *etnosu* vůči krajině; dochází k němu prostřednictvím rozvíjení nových *stereotypů chování*; pozn. aut. (Není-li dále uvedeno jinak, poznámky pod čarou jsou autorské; pozn. překl.).

⁵ Stereotyp chování – specifická pravidla, standardy chování členů *etnického systému*, předávané potomkům cestou výchovy a návyku. Etnický systém – společenství lidí, sjednocených svým *světonáhledem* (způsobem vnímání světa) a *stereotypem chování*.

používaným dodnes, stala cyklická časomíra (s představou o cykličnosti času je ostatně spojen slovanský původ ruského slova „vremja“ – „čas“, které má společný kořen s ruskými slovy „vertět“ – „vrtět“ a „veretěno“ – „vřeteno“).

Na Východě byl například vytvořen časoměrný systém, v němž každý z dvanácti roků nese jméno nějakého zvířete, znázorňovaného určitou barvou (bílá = kov, černá = země, červená = oheň, modrozelená = rostlinstvo). Avšak vzhledem k tomu, že život je velmi dlouhý, pro popis událostí uchovaných v paměti lidí většinou nestačí nejen roční, ale ani dvanáctiletý cyklus.

Ve snaze o překonání tohoto problému se začala používat lineární časomíra, v níž se letopočet odvíjí od určitého okamžiku minulosti. Pro staré Římany byl tímto prvotním datem rok založení Říma a pro Řeky rok první olympiády. Muslimský letopočet začíná hidžrou – útekem proroka Mohameda z Mekky do Mediny. Křesťanský letopočet, který používáme my, vychází z data Kristova narození. O lineární časomíře nelze říct než tolik, že na rozdíl od časomíry cyklické zdůrazňuje nenávratnost času.

Na Východě existoval ještě další způsob vnímání a měření času – uvedme příklad takové časomíry: jistá císařovna z jihočínské dynastie Čchen, rozvrácené severní dynastií Suej, upadla do zajetí. Byla vydána za jednu z manželek turkickému chánovi, který chtěl být spřízněn s čínskou císařskou rodinou. Císařovna trpěla ve stepích a psala verše. Jedna z jejích básní zní následovně:

*Jet' sláva a pocta jen bídy předzvěst,
Nic než kruhy na vodě řád světa jest.
Lesk, velikost změni se v nic potají,
Věž, řeka se obě s zemí srovnají.
Ač někdy je svět náš pln přepychu, krás,
Je poklid hned chaosem vystřídán zas.
Džbán vína je opojný vždy krátce jen,
Zní krásně, však umlkne pak loutny sten.
Já císařskou dcerou jsem byla kdysi,
Teď v Hordě dlím – a se mnou kočovníci.*

*Když za noci bez střechy bloudila jsem,
 Jen zoufalství bylo mi tam osudem.
 Jeť vrtkavost zákonem běhu světa,
 Ta – kam se jen podíváš – stále vzkvátá.
 Jen píseň, již v dávný čas zpívali si,
 Ve vyhnanci rozjitří srdce vždycky.*

(Přel. B. S.)

Běh času je zde podán jako houpavý pohyb, z něhož se jednotlivé časové periody vydělují v závislosti na tom, jak jsou nasyceny událostmi. Vznikají tak dlouhé nespojitě „úseky“ času. Číňané to celé nazývali jedním prostým slovem: „nestálost“. Každá „nestálost“ probíhá v tom či onom okamžiku dějinného času, načež nevyhnutelně končí a je vystřídána další „nestálostí“. Takovéto vnímání nespojitosti času (tedy jeho přerývanosti – v protikladu vůči plynulé spojitosti, linearitě) pomáhá fixovat a pochopit průběh historických událostí, jejich souvislosti a jejich posloupnost.⁶

Když však mluvíme o přerývaném, lineárním či cyklickém čase, nesmíme zapomenout, že tu jde ve všech případech o časoměrné systémy vymyšlené člověkem. Realitou nakonec zůstane celistvý, absolutní čas, který my lidé jen počítáme, čas, nepodléhající matematickým abstrakcím a odrážející historií (přírodní) skutečnost.

Přerývaná časomíra je použitelná jak pro lidské dějiny, tak pro historii přírody. Správně založená historická geologie operuje s érami a obdobími, z nichž každé představuje osobitý úsek tvárnosti zemské biosféry. Bud' tu máme „vlhký“ karbon s hojností obrovských obojživelníků, nebo „suché“ permské období s mohutnými plazy žijícími v blízkosti vodních zdrojů. Ve třech obdobích éry mezozoika, jimiž byly trias, jura a křída, vznikala pokaždé nová flóra a nová fauna. Další změnu živočišného i rostlinného světa na Zemi přinesla doba ledová. Před tímto obdobím žili v Africe příslušníci druhu Australopithecus,

⁶ Nespojitost (diskrétnost) *etnických dějin* – přerývání, přerušování spojitosti příčin a následků, vyznačující začátek a konec jakékoli *etnogeneze*.

vzdáleně připomínající současného člověka. Po konci doby ledové se objevili neandrtálci s velkou hlavou a silným rozložitým trupem. Za okolností, které neznáme, neandrtálci vymizeli a byli vystřídáni lidmi současného typu homo sapiens. V Palestině se uchovaly hmotné stopy po střetnutí dvou druhů lidí: homo sapiens a neandrtálců. V jeskyních Schul a Tabún v pohoří Karmel byly nalezeny ostatky *kříženců* obou druhů. Těžko si lze představit podmínky vzniku tohoto hybridu, obzvláště když si uvědomíme, že neandrtálci byli kanibalové. V každém případě tento nový smíšený druh neprokázal životaschopnost.

Neandrtálci tedy vyhnuli, takže v naší době je sice Země osídlena lidmi pěti odlišných ras, ty však patří k jednomu biologickému druhu. Máme tedy právo se domnívat, že přímá dědičná posloupnost mezi neandrtálci a dnešními lidmi neexistuje. Zrovna tak ovšem neexistuje přímé následnictví mezi cromagnonskými lovci mamutů a starými Kelty, mezi Římany a Rumuny nebo mezi Huny a Maďary.

Stejně jako v dějinách druhů, i v dějinách etnosů (národů) se střetáme s tím, že čas od času dochází v určitých oblastech Země k absolutnímu zlomu, kdy staré mizí a objevují se nové. Filištíni a Chaldejci, staří Makedonci a Etruskové dnes patří dávné minulosti. Už neexistují. Kdysi dávno však zase neexistovali Angličané ani Francouzi, Švédí ani Španělé. Etnické dějiny⁷ se tedy skládají ze „začátků“ a „konců“.

Odkud a proč však vznikají tato nová společenství, která se náhle začínají oddělovat od svých sousedů („Á, kdepak, vás my dobře známe – vy jste Němci, ale my jsme Francouzi!“)? Samozřejmě, že každý měl svého předka. Vlastně ne jednoho, ale hned několik. Například předkové Rusů byli jak staří Rusiči,⁸ tak přistěhovalci z Litvy i z tatarské Hordy, ale také místní, původní ugrofinské kmeny. Problém utvoření nového etnosu však není vyčerpán tím, že určíme jeho předky. Předky známe vždy, ale etnosy se utvářejí zřídka a na nemnohých místech.

⁷ Etnické dějiny – následky *etnogeneze* a etnických kontaktů, zachycené v historických pramenech.

⁸ Rusiči – obecné označení pro slovanské obyvatele staré Rusi; pozn. překl.

Zdalo by se, že na danou otázku neexistuje odpověď; nezapomeňme však, že právě tak neexistovala před sto lety odpověď na otázku po původu druhů.

V 19. století, v době bouřlivého rozvoje evoluční teorie, se jak před Darwinem, tak po něm předpokládalo, že jednotlivé rasy a se utvářejí působením existenčního boje. Dnes tato teorie uspokojí jen málokoho, protože stále více faktů hovoří ve prospěch jiné koncepce: teorie *mutageneze*. Podle ní vzniká každý nový druh následkem mutace, tedy náhlé proměny genofondu živých bytostí, ke které dochází pod tlakem vnějších podmínek na určitém místě a v určitém čase. Existence mutací samozřejmě neruší proces druhové evoluce. Pokud nově vzniklé atributy zvyšují životaschopnost druhu, dojde k jejich reprodukci a upevnění v potomstvu na dosti dlouhou dobu. Pokud tomu tak není, nositelé takových atributů už po několika generacích vymírají.

Teorie mutageneze je v pozoruhodném souladu se známými fakty etnických dějin. Uvedme například už zmíněnou migraci 1.-2. století n. l. Mohutný pohyb nových etnosů probíhal poměrně krátkou dobu a pouze v úzkém pruhu od jižního Švédska po Habeš. Právě tento pohyb však způsobil zánik římské říše a změnil etnickou mapu celého evropského Středomoří.

Začátek etnogeneze⁹ bychom tudíž mohli hypoteticky spojit s mechanismem mutace, v jejímž důsledku vzniká etnický „podnět“, vedoucí následně k vytvoření nových etnosů. Etnogenetický proces je spojen se zcela určitým genetickým atributem. Zde uvedme do oběhu další parametr etnických dějin: *pasionaritu*.¹⁰ – Pasionarita je atributem, který vzniká působením mutace (*pasionárního podnětu*¹¹) a v *populaci*¹² pak tvoří jisté

⁹ Etnogeneze – proces vzniku, vývoje a vymizení *etnosů*.

¹⁰ Pasionarita (jakožto charakteristika chování) – přebytek biochemické energie živé hmoty, projevující se schopností lidí dosahovat vrcholného vypětí.

¹¹ Pasionární podnět – „mikromutace“, vyvolávající v populaci zvýšenou absorpci biochemické energie z okolního prostředí a vedoucí ke vzniku nových *etnických systémů*.

¹² *Populace* – souhrn volně se mísících jedinců daného druhu (například lidí), obývajících v průběhu řady generací určité území.

množství osob majících zvýšenou schopnost jednání. Takové osoby budeme nazývat *pasionáty*.¹³

Pasionáti usilují o změnu svého okolí a jsou přitom schopni takovou změnu provést. Jsou to oni, kdo organizují daleká tažení, z nichž se vrátí jen málokdo. To oni bojují za ovládnutí národů, obklopujících jejich vlastní etnos, nebo naopak čelí nájezdům cizích okupantů. Taková činnost vyžaduje zvýšenou schopnost zvládat mohutná vypětí, protože jakékoli úsilí živého organismu je spojeno se ztrátou jistého druhu energie. Tento druh energie popsal významný ruský vědec V. I. Vernadskij, který jej pojmenoval jako *biochemickou energii živé biosférické hmoty*.

Mechanismus spojení mezi pasionaritou a chováním je pak velmi jednoduchý: lidé, stejně jako jiné živé organismy, mají obvyčně tolik energie, kolik je jí zapotřebí pro uchování života. Pokud je lidský organismus schopen „nasát“ z okolního prostředí více energie, než kolik jí sám nezbytně potřebuje, utváří pak vztahy s jinými lidmi a navazuje spojení, která mu umožňují použít tuto energii v jakémkoli směru, který si vybere. Může například založit nový náboženský systém či vědeckou teorii, postavit pyramidu nebo Eiffelovu věž atp. Pasionáti přitom vystupují nejen jako bezprostřední vykonavatelé, ale také jako organizátoři. Tím, jak ukládají svou přebytečnou energii do organizace a řízení svých soukmenovců na všech stupních společenské hierarchie, vytvářejí – byť s obtížemi – nové *stereotypy chování*, vnucují je všem ostatním, a tím pak stojí u zrodu nového etnického systému, nového historicky zřetelného etnosu.

Hladina v etnosu však nezůstává provždy stejná (viz graf). Po svém vzniku prochází řadou zákonitých vývojových fází,¹⁴ které můžeme připodobnit k jednotlivým obdobím lidského života.

¹³ Pasionáti – lidé, jejichž *pasionární podnět* převyšuje podnět pudu sebezáchovy (*pasionární podnět* – impuls k určitému chování, jehož zaměření je protikladné vůči instinktu osobní a druhové sebezáchovy).

¹⁴ Fáze etnogeneze – přesně stanovitelná etapa vývoje *etnosu*, typická určitou úrovní pasionárního napětí a určitým *stereotypem chování*, jež oné úrovni odpovídá. Rozlišujeme zde celkem šest fází.

První fází je fáze pasionárního *zdvihu*¹⁵ etnosu, vyvolaná pasionárním podnětem. Je třeba poznamenat, že staré etnosy, na jejichž základě vzniká etnos nový, se sjednocují jakožto složený systém. Z dříve navzájem nepodobných subetnických¹⁶ skupin se vytváří celek, sjednocený pasionární energií, jež při svém šíření ovládá územně blízké národy. Tak vzniká etnos.

Ze skupiny etnosů v jedné oblasti pak vzniká superetnos¹⁷ – například byzantská říše byla superetnosem, vzniklým z pasionárního podnětu z 1. století n. l. Sestávala z Řeků, Egyptanů, Syřanů, Gruzínů, Arménů a Slovanů a existovala až do 15. století.

Délka života etnosu bývá zpravidla vzájemně srovnatelná; od okamžiku podnětu do úplného zániku trvá kolem 1 500 let, s výjimkou případů, kdy je normální průběh etnogeneze narušen agresí cizích etnik.

Největší zdvih – *vrcholová*¹⁸ fáze etnogeneze – vyvolává v lidech nikoli již úsilí vytvářet celky, nýbrž naopak potřebu „být sami sebou“, tedy nepodřizovat se obecným předpisům a vypořádat se pouze s vlastní přirozeností. – V dějinách je tato fáze obvykle doprovázena takovou vnitřní rivalitou a takovými masakry, že se tím proces etnogeneze načas zbrzdí.

Postupně se vlivem masakrů pasionární náboj snižuje, neboť došlo ke vzájemnému fyzickému vybíjení. Začínají občanské války; tuto fázi nazveme fází *zlomovou*.¹⁹ Většinou je doprovázena obrovským rozptylem energie, krystalizujícím do budování kulturních a uměleckých výtvorů. Vnější rozkvět kultury však odpovídá *poklesu* pasionarity, nikoli jejímu *zdvihu*. – Tato fáze je obvykle zakončena krveprolitím; systém se tak zbaví

¹⁵ Fáze *zdvihová* – fáze typická stabilním zvyšováním úrovně pasionárního napětí systému v důsledku *pasionárního podnětu*.

¹⁶ Subetnos – *etnický systém*, jenž je podsystémem *etnosu*.

¹⁷ Superetnos – *etnický systém*, sestávající z několika *etnosů*, vzniklých v určitém krajinném prostoru; v dějinách se projevuje jakožto mozaikovitá celistvost.

¹⁸ Fáze *vrcholová* („akmatická“) – fáze typická takovou úrovní pasionárního napětí, jež je pro daný systém úrovní maximální, mezní.

¹⁹ Fáze *zlomová* – fáze typická ostrým snížením úrovně pasionárního napětí po *fázi vrcholové*.

přebytečné pasionarity a ve společnosti se ustavuje zřetelná rovnováha.

Etnos pak začíná – díky doposud získaným hodnotám a statkům – žít „na setrvačnick“. Tuto fázi nazveme fází *inertní*.²⁰ Nyní se opět lidé podřizují jeden druhému, utvářejí se velké státy a dochází k budování a hromadění hmotného blahobytu.

Postupně se pasionarita vyčerpává. Když začne v systému panovat nedostatek energie, vedoucí postavení ve společnosti zaujímají subpasionáti – lidé se sníženou hladinou pasionarity.²¹ Usilují nejen o likvidaci nepokojných pasionátů, ale i pracovních harmonických osobností. Tehdy nadchází fáze *obskurační*,²² v níž se procesy rozpadu etnosociálního systému stanou nezvratnými. Všude dominují malátní a sobečtí lidé, kteří se řídí konzumní psychologií.

Poté, co pak subpasionáti projedí a propijí všechny hodnoty uchované z hrdinských časů, nastupuje poslední fáze etnogeneze – fáze *memoriální*,²³ kdy si etnos udržuje již jen vzpomínku na své historické *tradice*.²⁴ Ponenáhlu pak mizí i paměť: nadchází období rovnováhy s přírodou (homeostáze²⁵), kdy lidé žijí v harmonii (v souladu) s rodnou krajinou a před velikými záměry dávají přednost životu v co největším poklidu. V této fázi mají lidé jen tolik pasionarity, aby dokázali udržet v chodu hospodářství, uspořádané jejich předky.

²⁰ Fáze *inertní* – fáze typická plynulým snižováním úrovně pasionárního napětí po *fázi zlomové*.

²¹ *Subpasionáti* – lidé, jejichž *pasionární podnět* je nižší než podnět pudu sebezáchovy.

²² Fáze *obskurační* – fáze typická snížením úrovně pasionárního napětí pod úroveň, jež přináší *etnické rovnováze (homeostázi)*; dochází přitom buď k přeměně *etnosu v relikt (etnický systém, nacházející se ve stavu etnické rovnováhy)*, nebo k jeho úplnému vymizení jako systému.

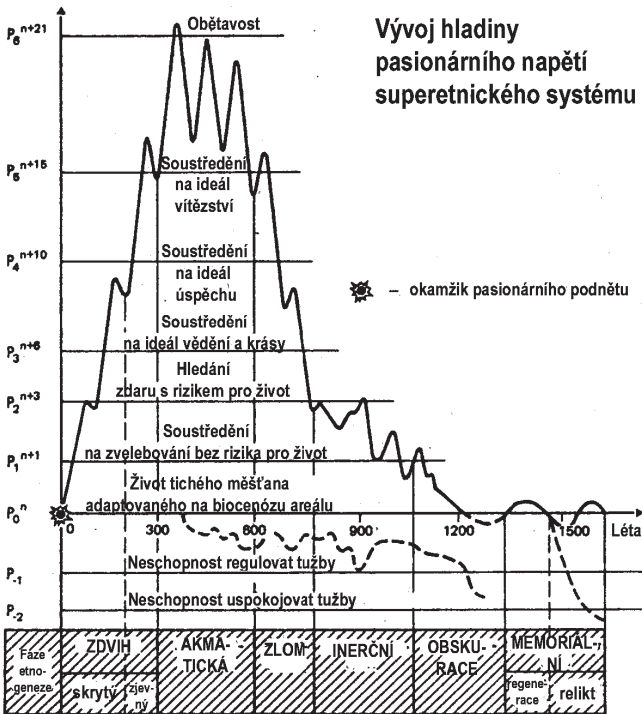
²³ Fáze *memoriální* – fáze, kdy si jednotliví představitelé *etnosu* ještě uchovávají kulturní tradici.

²⁴ *Etnická tradice* – souhrn standardů chování, předávaných prostřednictvím mechanismu podmíněného reflexu.

²⁵ *Etnická rovnováha (homeostáze)* – setrvalý stav *etnického systému*, při němž množství biochemické energie, tedy *pasionarity*, kolísá jen neznatelně, což vede k etno-krajinné rovnováze a k absenci proměn *fází etnogeneze*.

Nový vývojový cyklus může být vyvolán jen dalším pasionárním podnětem, jehož působením vzniká nová pasionární populace. Ta ovšem nikterak nerekonstruuje starý etnos, nýbrž vytváří etnos nový, a to tím, že uvede do pohybu další etnogenetickou spirálu, tedy proces, díky němuž lidstvo nemizí z povrchu zemského.

P - hladina pasionárního napětí systému. Kvalitativní charakteristiky dané hladiny („obětavost“ atd.) chápeme jako určitou průměrnou „známku“ představitelů etnosu. V rámci žijí vedle sebe vždy lidé, pro něž jsou typické i ostatní použité charakteristiky, dominuje však vždy jeden typ.

P_i - index hladiny pasionárního napětí systému, odpovídající danému imperativu chování; $i = -2, -1, \dots, 6$; při $i = 0$ odpovídá hladina pasionárního napětí systému etnické rovnováhy s prostředím.

P^k - množství *subetnosů*, tvořících systém na dané hladině pasionárního napětí; $k = n+1, n+2, \dots, n+21$, kde n = počáteční množství subetnosů v systému.

Poznámka: Předložená křivka vznikla na základě zobecnění čtyřiceti individuálních etnogenetických křivek, které jsme sestavili pro různé etnosy. Přerušovanou čarou je vyznačen pád pod úroveň etnické rovnováhy, ke kterému dochází následkem etnického sesuvu (zhroucení) - a to působením agrese zvenčí.

DÍL PRVNÍ

Kyjevský stát

KAPITOLA PRVNÍ

Slované a jejich sousedé

Dvě Evropy

Pokusme se nyní podívat z hlediska výše vysvětlené teorie na etnické dějiny Ruska. V dobách, kdy začínaly dějiny tohoto území a jeho národů, bylo lidské osídlení Země navýsost nerovnoměrné. Některé národy žily v horách, jiné ve stepích nebo v nepřístupných lesích, třetí na mořském pobřeží. A všechny tvořily naprosto svébytné kultury, navzájem si nepodobné, ale vnitřně spojené s tím typem krajiny, který je živil. Obyvatelé lesů se pochopitelně mohli produktivně zabývat lovem, například mohli shromážďovat kožešiny a jejich prodejem pak získávat všechno, čeho se jim nedostávalo. To však nemohli dělat ani obyvatelé úrodného Egypta, kde kožešinová zvířata nežila, ani obyvatelé západní Evropy, kde byli hranostajové natolik vzácní, že jejich kožešina se používala výhradně pro královské pláště, ani obyvatelé stepí, věnující se pěstování dobytka. Zato měli obyvatelé stepí nadbytek mléka a masa, vyráběli chutný, nekazící se sýr a mohli jej prodávat. Komu? Přece obyvatelům lesů, kteří zhotovovali dřevěné vozy, na kterých mohli jezdit obyvatelé stepí. A co je hlavní: obyvatelé lesů vyráběli kolomaz, bez níž by se kola stepních vozů netočila. Obyvatelé středomořského pobřeží měli vynikající ryby a olivy, na srážech Apenin a Pyrenejí se pásly kozy. Každý národ měl tedy svůj vlastní způsob vedení hospodářství, vlastní způsob zajištění životních potřeb. Studium dějin národů tudíž musíme zahájit popisem přírody a podnebních podmínek vládoucích na územích, kde dané národy žijí.

Dělení na geografické oblasti bývá často podmíněné a ne vždy se shoduje s dělením podle oblastí klimatických. Například Evropa je rozdělena vzdušnou čarou, odpovídající lednové izotermě, procházející přes Pobaltí, západní Bělorusko a Ukrajinu k Černému moři. Na východ od této hranice je průměrná lednová teplota záporná, zima studená, mrazivá, často suchá,

zatímco na západ odtud převládají mírné teplé zimy s blátivým terénem a mlhavým vzduchem. Tyto regiony mají navzájem naprosto odlišné podnebí.

Velký vědec, akademik A. A. Šachmatov, který zahájil praktické studium ruských letopisů prostřednictvím výzkumu dějin ruštiny a jejich dialektů, dospěl k závěru, že staří Slované měli svou kolébkou u pramenů Visly, na březích Tisy a v podhůří Karpat.²⁶ To je dnešní východní Maďarsko a jižní Polsko. Své první stopy v dějinách tedy naši slovanští předkové zanechali na hranici dvou klimatických pásem (mírného západoevropského a suchého východoevropského s kontinentálním podnebí). Toto území pro nás tudíž představuje předmět zásadního zájmu.

Gótové

V dobách velkého stěhování národů postoupili Slované na západ, na sever a na jih – ke břehům Baltského, Jaderského a Egejského moře. Jejich západními sousedy byly germánské kmeny. Na severovýchodě Evropy sousedili se Slovany takzvaní Baltové – Litevci, Lotyšši, Prusové a Jatvigové. To byly velmi dávné národy, které osídily pobaltské území po ústupu ledovce. Obsadily téměř pusté prostory a rozšířily se poměrně daleko – přibližně od dnešní Penzy až po Štětín. Na severovýchod od Slovanů žily finské kmeny. Bylo jich mnoho: Suomové, Estové i „Čud' bělooká“ (tak nazývali na Rusi jeden z těchto kmenů). Za nimi žili Zyrjané, „Čud' zavolocká“ a řada dalších národů.

Jak už bylo řečeno, to vše se vyznačovalo relativní stabilitou až do 2. století n. l., kdy v důsledku pasionárního podnětu započalo velké stěhování národů. A ten počátek byl následující: z pobřeží jižního Švédska, tehdy známého jako Gótie, vypluly tři gótské eskadry s odvážnými bojovníky – Ostrogóty, Vizigóty a Gepidy. Tyto eskadry se vylodily v ústí Visly, vydaly se proti proudu až k jejím pramenům, dorazily k Pripjati, prošly skrz

²⁶ Existují i jiné verze o původu Slovanů. Avšak korekce, které tyto verze přinášejí, nemění celkový obraz našeho výzkumu.

dněperské stepi a postoupily až k Černému moři. Gótové – národ zvyklý mořeplavbě – si tam vybuodovali loďstvo a zahájili nájezdy na bývalou Helladu, tedy na Řecko. Dobývali a plenili tamní města a jejich obyvatele brali do zajetí. Tehdy bylo Řecko součástí římské říše, takže císař Decius – strašný lovec křesťanů, velmi schopný vojevůdce a srdnatý muž – proti Gótům vystoupil. Gótové již tehdy překročili Dunaj a vtrhli na území Byzance. Skvělá římská pěchota, dobře vycvičená, vyzbrojená krátkými meči vhodnými pro boj více než meče dlouhé, se střetla s Góty, kteří na sobě měli zvířecí kůže a bojovali s dlouhými oštěpy. Gótové neměli zjevně žádnou šanci na vítězství. Jenže k překvapení současníků byla v tomto boji na hlavu poražena římská armáda – Gótové ji totiž šikovnými manévry zahnali do bažiny, kde Římané po kotníky uvízli. Legie ztratily schopnost manévru a Gótové zabíjeli Římany svými oštěpy, aniž jim vůbec dovolili zahájit boj. Zahynul zde i samotný císař Decius. To se stalo roku 251.

Díky tomu ovládli Gótové ústí Dunaje (kde se usadili Vizigóti) a dnešního Sedmihradska (které obsadili Gepidové). Území na východ odtud – mezi Donem a Dněstrem – opanovali Ostrogóti. Jejich vládce Hermanarich, vládnoucí ve 4. století, výtečný a statečný voják, si podřídil téměř celou východní Evropu: území Mordvinů a Merijců, prameny Volhy, skoro celý prostor kolem Dněpru, stepi až ke Krymu i samotný Krymský poloostrov.

Mohutný gótský stát se poté zhroutil kvůli krutosti vládce a zradě poddaných – což bylo tehdy velmi častým zjevem. Od Hermanaricha se odvrátil jeden z vůdců kmene Rosomonů, který byl Gótům podřízen. Starý král, který nestrpěl zradu, nařídil ve strašném hněvu, aby byla žena onoho vůdce roztrhána divokými koni. „Hrůza, takhle kruté zabít naši sestru!“ rozhořčili se bratři zavražděné ženy, Sar a Ammius. Jednou pak při královské audienci přistoupili k Hermanarichovi, vytasili zpod pláště meče a zaútočili na něho. Nezabili ho však: strážci je včas stihli zlikvidovat. Jenže Hermanarich se z utrpěných zranění nevyhléčil, neustále churavěl a pustil otěže moci z rukou. – A právě tou dobou se z východu blížil strašný nepřítel – Hunové.

Chunové a Hunové

Předkové Hunů – Chunové – byli nevelkým národem, který vznikl ve 4. století před n. l. na území Mongolska. Ve 3. století před n. l. prožívali těžké časy, protože z východu se na ně tlačili kočovníci národa Sjanbi a ze západu na ně doráželi Sogdové, kterým Číňané říkali Jueč-Ži. Chunové nebyli úspěšní ani ve svých pokusech zapojit se do čínských vnitřních sporů. V Číně právě probíhalo sjednocování státu, známé v čínské historiografii jako „válka říší“. Ze sedmi říší zbyla jen jediná poté, co byly vyhlazeny dvě třetiny obyvatelstva země. – S Číňany, kteří nebrali zajatce, bylo lépe si nic nezačínat. Výsledek bojů odsoudil Chuny do pozice spojenců poražených, takže první chunský šanjuj²⁷ platil jednak daň východním i západním sousedům a jednak musel postoupit Číně úrodné jižní stepi. Právě v této situaci se však zúročil pasionární podnět formující etnos.

Chunský následník jménem Mode byl v nepříteli u svého otce. Jeho otec – šanjuj – měl několik žen, jako ostatně všichni kočovníci, a velice miloval nejmladší z nich a syna, kterého mu porodila. Rozhodl se poslat nemilovaného Mode k Sogdům, kteří žádali od Chunů rukojmí. Následně měl vládce v úmyslu zaútočit na Sogdianu, aby tím Sogdy přiměl k vraždě tohoto svého syna. Ten však uhodl otcovy záměry a v okamžiku, když šanjuj zahájil nájezd, zabil následníka svého strážce a uprchl. Jeho útěk zapůsobil na chunské bojovníky takovým dojmem, že si u nich Mode vysloužil pozici velmi schopného a perspektivního muže. Otec pak musel svého nemilovaného syna jmenovat vládcem jednoho z úředních regionů svého státu.

Mode zde zahájil výcvik vojáků. Začal používat svištící šíp (v jeho špici byly otvory, které při výstřelu vydávaly svištivý signalizační zvuk). Jednou svým vojákům nařídil, aby sledovali, kam vypustí šíp, a stříleli pak na tentýž cíl. Poté, co vydal tento rozkaz, se zničehonic pootočil a zasáhl – svého oblíbeného koně. Všichni zasténali: „Proč zabíjet tak nádherné zvíře?“ Avšak ti, kteří svého pána nenásledovali a nevystřelili na koně

²⁷ Šanjuj – titul chunského vojenského vládce (vůdce).

rovněž, byli vzápětí s'tati. – Posléze střelil Mode do svého oblíbeného sokola. A opět pak kázal useknout hlavy těm, kteří na bezbranného ptáka nevystřelili. Následně zasáhl šípem svou oblíbenou ženu. A samozřejmě, všem váhavým vojákům – hlavy dolů. – Při lovu pak Mode potkal šanjuje (vladaře), tedy svého otce – a vystřelil na něho. Vzápětí vypadal šanjuj dočista jako ježek – tak ho Modeovi vojáci prošpikovali svými šípy. Nikdo už si zkrátka nedovolil protivit se a nestřílet...

Mode se stal vládcem roku 209. Uzavřel mír se Sogdy, ale stále od něj požadovali daň východní kočovníci, známí pod jménem Dun-Chu. Nejprve žádali ty nejlepší koně. „Kůň tisíce Li“ (Li byla čínská délková míra, rovnající se přibližně 580 metrům) – takovým nádherným názvem byl označován rychlonohý hřebec. Někteří Chunové říkali: „Ty koně jim dávat nesmíme.“ Mode však opáčil: „Bojovat kvůli koním je nesmysl.“ A jak bylo jeho zvykem, nechal stít všechny, kdo koně nechtěli vydávat. Poté žádali kočovníci Dun-Chu krásné ženy, a to včetně ženy samotného vladaře. Všem, kteří prohlásili, že „Není možné dát jim naše ženy“, nechal Mode usekat hlavy s tím, že „Náš život a existence státu má vyšší cenu než ženy“. Nakonec žádali Dun-Chu neobydlené území, tvořící hraniční pásmo mezi nimi a Chuny. Jednalo se o pustinu na východě Mongolska. Mnozí tehdy tvrdili: „Tuhle půdu nepotřebujeme – stejně na ní nežijeme.“ Ale Mode prohlásil: „Území je základ státu. Území vydávat nesmíme!“ A nechal oponenty stít. Poté nařídil svým vojákům, aby okamžitě zahájili tažení proti Dun-Chu. – A v té válce zvítězil, protože Chunové už jej nyní poslouchali bezpodmínečně a na slovo.

Následně zahájil Mode válku s Čínou. Zdálo by se, že tato válka byla zbytečná: kočovníci přece žili ve stepi, zatímco Číňané byli usídleni jižněji odtud – za svou Velkou zdí, v monzunových údolích s mírným a teplým podnebím. K útoku proti Číně však Chunové měli své důvody.

Modeho armáda obklíčila předsunutou jednotku Číňanů, v níž se nacházel samotný císař Liu Ban. Chunové čínské vojsko neustále ostřelovali z luků a nedali Číňanům ani chvíli oddechu. Čínský císař požádal o příměří. Někteří velmoži přemlouvali Modeho, aby nepřítele zabil, avšak Mode jim odpověděl:

„Vy pitomci, proč bychom toho čínského vladaře zabíjeli? Vždyť oni si pak zvolí jiného. Nechme ho naživu. Hlavní síly Číňanů sem přece teprve pochodují, a s nimi jsme ještě nebojovali.“ S oním císařem, který založil dynastii Chan, pak Mode roku 198 uzavřel dohodu „o míru a příbuzenství“. To znamenalo, že obě strany si budou hledět svého a nepokusí se ovládnout území toho druhého. Chunové si uvykli kočovat ve stepi a byli odolní vůči chladu. Zato Číňané si oblíbili mírné podnebí v údolí řeky Chuang-che a neměli sebemenší zájem se do stepí vydávat.

Tou dobou už Číňané ovládli výrobu hedvábí – velmi drahocenného zboží starověku. Byla tedy uzavřena dohoda, podle níž dají Chunové Číňanům koně, za které budou Číňané platit právě hedvábím. Hedvábí bylo tehdy navýsost nezbytné jak pro usedlé národy, tak pro kočovníky. Lidí trápil parazitní hmyz, jemuž se dalo čelit jedině v oděvu z hedvábí. A když dostala nějaká chunská žena hedvábnou košili, nemusela si už neustále vyčesávat parazity z vlasů.

Prostřednictvím sogdiánských obchodníků kupovali hedvábí i Římané. Ti na tom byli stejně. Mýdlo tehdy neexistovalo, takže Římané si potírali tělo olejem, pak jej seškrabávali spolu se špínou a následně brali horkou lázeň. Zpropadení parazité se však po určité době objevovali znovu. Svůdné a vlivné římské krasavice žádaly od svých mužů a ctitelů hedvábné tuniky. Ty tuniky byly neskutečně drahé, skoro jako zlato. Římané utráceli za hedvábí obrovské peníze: nakupovali je od zprostředkujících obchodníků z Íránu a Sýrie, dávali je svým manželkám i milenkám – a neměli pak čím zaplatit své vojáky. Kvůli neplacení žoldu se vojáci bouřili. Císaři a velmožové pak hynuli v ohni mnoha povstání. – Tato příšerná politika, která nakonec zahubila římskou říši, se ovšem prováděla ještě po celých dvě stě let (1.–3. stol.).

Velmi nepříznivá situace se vyvinula i v Číně. Číňané dostávali za hedvábí buď koně od stepních kočovníků, nebo luxusní předměty ze Středomoří. Korále, purpurové barvivo a všemožné klenoty a šperky končily u pánů, ale hedvábí museli dodávat rolníci. Všichni si chtěli pro sebe shromáždit co nejvíc drahocenného zboží, které pak prodávali – a ze zisku zahrnovali přepý-

chem své ženy a dcery. Není divu, že se pak u Číňanů rychle vyvinula praxe, kterou bychom dnešní terminologií mohli označit jako systém „dobrých známostí“. Všechny císařovy manželky a souložnice (císař měl k dispozici vlastní harém) s sebou vynášely nahoru své příbuzné, kteří zaujímali vládní a administrativní funkce. Poté, co takoví příbuzní a známí získali právo ovládat ten či onen region, zahájili krutý útlak rolníků, aby tak získali peníze na úplatky. Jejich zločinné jednání samozřejmě nemohlo zůstat utajeno před ústřední mocí: Číňané na sebe navzájem neustále sepisovali udání – vždyť se jednalo o samé vzdělané, a tudíž písma znalé osoby. Čas od času bývali tedy tito místodržitelé popravováni. Avšak ti z nich, kteří předvíдали svůj hořký osud, zakopávali do země poklady a jejich umístění prozrazovali svým dětem. – Následně pak ovšem vláda, která dobře věděla, co její činovníci provádějí, kázala popravovat nejen daného zlotřilce, ale i celou jeho rodinu.

Obchod s hedvábím se tedy stal zdrojem záhuby obou velkých říší: římské i čínské.

Přitom stále trvala konkurence mezi říší Chunů a Čínou. Čína měla sice 50 milionů obyvatel, zatímco Chunů bylo všehovšudy asi tři sta tisíc, avšak boj, vyvolávaný samozřejmým zájmem kočovníků o hedvábí, mouku a železné předměty, vyrovnával síly obou stran do poměru jedna ku jedné. Čínští koně byli totiž mnohem horší než čilí hřebci stepních kočovníků. Výpravy do chunských stepí většinou končily likvidačí čínských jízdních oddílů. – Když Číňané pochopili, že ve Střední Asii jsou k dispozici „nebeští hřebci“ (tedy plemenní koně, podobní koním arabského plemene), vyslali tam vojenskou výpravu. Oblklíčili město Gujšan (nacházelo se v prostoru dnešního Ferghanského údolí) a žádali, aby jim byli vydáni nejlepší hřebci. Obležení Středoasijsci se jim v této záležitosti podrobili – a jakmile se Číňané vrátili s kořistí domů, začali pěstovat nové plemeno koní. A byli přitom úspěšní. Následně zahájili úspěšné nájezdy na Chuny. Ba co víc: přesvědčili kočovné sousedy z východu, severu a západu, aby proti Chunům vystoupili rovněž.

Chunský šanjug (vůdce) prohrál rozhodující bitvu, uprchl na západ a zmizel beze stopy. Chunský stát se rozpadl na části.

Některé kmeny se rozptýlily do jihosibiřských stepí a jiné odešly do Číny, protože tou dobou byla Velká step stížena hrozným suchem. Na severu Číny se začala rozšiřovat poušť Gobi. Chunové se tedy přesunuli na vyschlá čínská pole, kde vznikly jim tak milé a drahé suché stepi. Další část Chunů se vydala do Střední Asie a dospěla do prostoru Sedmiřící (oblast dnešní Alma-Aty). Zde se „oslabení“ Chunové usadili. Ti nejzoufalejší z nich se však hnuli dále na západ. Prošli celým Kazachstánem a v 50. letech 2. století dospěli ke břehům Volhy. Ztratili přitom většinu svých žen, které prostě nedokázaly fyzicky přežít tak dalekosáhlé tažení: ostatně i z mužů to vydrželi jen ti nejsilnější.

Chunové²⁸ se rychle zabydleli na nových územích, kde bylo možné věnovat se pěstování skotu a kde je nikdo neobtěžoval. Ženy si zajistili při nájezdu na Alany.²⁹ Poté se sjednotili a spřímili s národem Vogulů (Mansiů).³⁰ Tak utvořili Chunové nový etnos – etnos západních Hunů, kteří se podobali starým asijským Chunům zrovna tak málo jako kovboji z Texasu anglickým farmářům. A tito západní Hunové (pro zjednodušení jim budeme říkat prostě Hunové) zahájili válku proti Gótům.

Nejdřív Hunové dokončili úplnou porážku Alanů, jejichž sílu vyčerpali nekonečnými boji. Stát Hunů se rozšířil a obsáhl prostor mezi řekami Ural (Jajik) a Don. Gótové se na březích Donu snažili udržet, byli však oslabeni vysilujícím zápasem se Slovany. Když se pak tedy Hunové přes Kerčský průliv, Krym a Perekop dostali Gótům do týlu, Gótové se dali na ústup. Ostrogóti se Hunům podrobili. A Vizigóti se přepravili přes Dunaj – čímž se ocitli v římské říši. – Zkáza gótského státu pak byla příčinou toho, že zde svobodu pro své působení získali Slované. V jejich paměti se však uchovala vzpomínka na předchozí dominanci Gótů v jihoruských stepích, kde kdysi Gótové zajali slovanského vůdce jménem Bož a ukřižovali 70 slovanských stařešinů.

²⁸ Předchůdci Hunů byli představiteli *altajské* jazykové skupiny; pozn. překl.

²⁹ Alanové – kmenový svaz *iránského* původu; pozn. překl.

³⁰ Vogulové (Mansi) – *ugrofinské* kmeny; pozn. překl.

Vraťme se nyní k těm Gótům, kteří se ukryli v Byzanci. Ti přijali křesťanství v jeho ariánském ritu,³¹ zatímco ve východořímské říši zvítězilo nicejské pravoslaví. Nedošlo zde ani ke spojenectví, ani k navázání přátelských vztahů. Římané trvali na tom, že Gótové, kteří přešli přes Dunaj, musí složit zbraně – a oni na to přistoupili. Když však císařští úředníci začali Góty obírat a požadovat od nich úplatky, když jim začali brát ženy, děti i majetek, ukázalo se najednou, že Gótové si ponechali dost zbraní na to, aby mohli zahájit povstání. Roku 378 se povstalci u Adrianopole střetli s Římany, porazili je, zabili císaře Valenta a přitáhli k hradbám Konstantinopole. Přestože bylo toto město velmi dobře opevněno, měli Gótové velkou šanci ho dobít. Tehdy ovšem Římanům pomohla podivná náhoda.

Součástí římské armády byl oddíl arabských jezdců. Ti objížděli kolem pěších Gótů. Jeden z Gótů se za ostatními opozdil, arabský jezdec se k němu rozjel, udeřil ho kopím a srazil ho tím na kolena. Pak seskočil z koně, prořízl nepříteli hrdlo, zvrátil hlavu dozadu a zavyl. Vylekaní Gótové to pochopili jako obrat situace. Ustoupili tedy od Konstantinopole – a vydali se plenit Makedonii a Řecko. Dokonce ani pro Theodosia Velikého nebylo snadné je zde pacifikovat.

Nyní však nechme Góty, ať si vyřizují své účty s římskou říší, a vraťme se do Východní Evropy – nyní již ke Slovanům a k Russům.³²

Slované se účastnili války mezi Góty a Huny, a to přirozeně na straně Hunů. Naneštěstí pro Huny i pro Slovany však roku 453 onemocněl a zemřel velký vůdce a dobyvatel Attila. Zanechal po sobě 70 dětí... a mladou vdovu, která však byla ještě pannou.

³¹ Ariánství – učení alexandrijského kneze Ária (256-336), podle něhož není Bůh syn (Kristus) roven Bohu otci, nýbrž se mu jen podobá. Toto učení bylo odsouzeno na Nicejském sněmu roku 325.

³² Gumiljov užívá pro toto *neslovanské* etnikum ruského termínu „Rusi“. (*Slovanští* Rusové – kteří si pojmenování onoho neslovanského etnika později osvojili – jsou v ruštině nazýváni substantivizovaným adjektivem „russskije“.) V češtině je samozřejmě nemyslitelné užít pro neslovanské etnikum termínu „Rusové“. – V českém kontextu tedy používáme tvar „Russové“; též se nabízí tvar Rosové, ten je však v transkripci „Rossové“ obecně používán v souvislosti s jinou teorií jejich původu, než jakou uvádí Gumiljov (viz níže); pozn. překl.

A vyvstala otázka následnictví: všichni Attilovi synové se ucházeli o otcův trůn, přičemž podrobené kmeny podporovaly různé následníky. Většina Hunů se přiklonila na stranu vůdce Ellaka, proti němuž se však postavili Gepidové a Ostrogóti. V bitvě u Nedao (slovanský název této řeky zní Nedava) roku 454 byli Hunové poraženi a Ellak zde padl. Pokusy Hunů o válečné střety s Byzantinci skončily na dolním Dunaji jejich porážkou. Na východě, v Povolží, byli Hunové roku 463 poraženi a podrobeni národem Saragurů. Část zbylých Hunů ustoupila na Altaj a jiní Hunové odešli k Volze, kde se smísili s původním obyvatelstvem a vytvořili národ Čuvašů. – Hlavní scéna tak zůstala volná.

Zrození kyjevského státu

V 6.–7. století dosáhl silný a energický národ Slovanů velkých úspěchů. Počet obyvatel rostl ani ne tak díky polygammním sňatkům, jako hlavně díky ukořistěným souložnicím. Slované se rozšířili na sever, kde se jim říkalo Venedové (toto slovo se dosud uchovalo v estonštině). Na jihu jim říkali Sklavini a na východě Antové. Ukrajinský historik M. J. Brajčevskij zjistil, že řecké slovo „Antové“ znamená totéž co slovanské „poljané“. Zachovalo se slovo ženského rodu, totiž „poljanica“ ve významu „bohatýrka“. Slovo „poljané“ se však dnes v analogickém významu nepoužívá, protože je z používání vytěsnilo právě turkické slovo „bogatyř“.

V 6. století obsadili Slované Volyň (Volyňané) a jižní stepi až k Černému moři (Tiverci a Uliči). Slované zabrali rovněž povodí Pripjati, kde se usídlili Drevljané, a jižní Bělorusko, kde se usadili Dregoviči („drjagva“ = bažina). V severní části Běloruska se usídlili západní Slované (Venedové). Mimoto se pak v 7. a 8. století dva další západoslovanské kmeny (Radimiči a Vjatiči) rozšířily na jih a na východ k Soži, přítoku Dněpru, a k řece Oka, jež je přítokem Volhy. Zde se usadili mezi místními ugrofinskými kmeny.

Pro Slovany bylo neštěstím, že sousedili s dávnými Russy, kteří se zabývali především nájezdy proti svým sousedům. – Existuje celá řada hypotéz o původu Russů, kteří byli v různých

jazycích pojmenovávání odlišně: Ruteni, Rosové, Rugové. Autor má zato, že šlo o jeden z kmenů dávných Germánů.³³

Svého času (po porážce od Gótů) uprchli Russové zčásti na východ a zčásti na jih, k dolnímu toku Dunaje, odkud dorazili do dnešního Rakouska a dostali se tam pod nadvládu Odoakevových Herulů (další osud této větve pro nás není zajímavý). Ta část Russů, která se odsunula na východ, zde obsadila tři města, která se stala opěrnými body jejich dalších tažení. Byla to města Kujba (Kyjev), Arzania (Bělozero) a Staraja Rusa. Russové přepadali své sousedy a zabíjeli jejich muže. Zajaté děti a ženy pak prodávali obchodníkům s otroky.

Slované se usidlovali jen v nevelkých skupinách, budujících své vesnice; bylo tedy pro ně velmi obtížné se Russům – těmto krutým lupičům – bránit. Russové se pídili po cenné kořisti. Tehdy představovaly cennou kořist kožešiny, med, vosk a děti.

³³ V historiografii dodnes převládá vliv tzv. „normanské“ teorie. Ta se opírá o fakt existence kmene Rossů („Ruotsi“). Ti byli jedním z kmenů *protošvédských* Vikingů (Normanů), expandujících od 7.-8. století do celé Evropy. Rossové se usidlovali jižně od Finského zálivu (kde byli později asimilováni slovanským a ugrofinským obyvatelstvem). Zároveň tehdy celou východní Evropou putovaly ozbrojené kupecké družiny „Normanů-Varjağů“ (po Volze až k volžským Bulharům, Chazarům a Arabům, po Dněpru přes Černé moře až do Byzance). Normanem tedy měl být i slavný kníže Rurik (Rjurik, normansky Hrözekr, 9. stol.). Zde však dochází k míšení dvou věcí. Rurik nepochybně byl „varjažským“ bojovníkem. Pro Gumiljova, jak hned uvidíme, byl ovšem *zaměstnaním* varjağ (nejde totiž skutečně o národ či kmen, nýbrž o dobové označení nájemného bojovníka, viz níže), avšak *původem* to byl nikoli přicestovalý Norman, nýbrž „místní“ Russ, který mj. cestoval do Skandinávie. – I dle jiných badatelů se normanští a slovanští členové vojenských a kupeckých družin nazývali „Rus“ právě proto, že tyto družiny byly zformovány na území *již existujícího* kmenového útvaru neslovanských a nenormanských Russů. Ostatně ve franckých análech se hovoří o východoevropském „kaganátu“ Rosů (Urusů, Rusů, Russů) již k roku 839, tedy před Rurikovým návratem ze Skandinávie. Vzhledem k termínu „kaganát“ počítá jedna z hypotéz s *chazarským* původem Russů; existuje též teorie sarmatská.

Gumiljov pak považuje Rusy evidentně za příslušníky větve *východogermánského* kmene Rugů (Rugiů), kteří se několik století (!) před výboji Vikingů – již v době stěhování národů – přesunuli z dnešního Norska do ústí Odry a Visly, odkud byli Góty vytlačeni do Potisí a Podunají (svědčí o tom autorovo vysvětlení uvedené níže). – Gumiljovem předpokládaná větev Rugů („Russové“) tedy dle autora postoupila na východ a již *odedávna* sídlila ve východoevropském prostoru, kde sousedila se slovanským obyvatelstvem; pozn. překl.

Nerovný boj trval velmi dlouho a nakonec byl završen úspěchem Russů, když se u nich dostal k moci Rurik.

Rurikův životopis byl velmi složitý. „Zaměstnáním“ to byl varjaž, tedy žoldnér.³⁴ Původem to byl Russ. Zdá se, že měl styky s jižním Pobaltím. Cestoval prý do Dánska, kde se setkal s franckým králem Karlem Lysým. Později, roku 862, se vrátil do Novgorodu, kde se chopil moci za přispění jakéhosi stařešiny Gostomysla (nevíme přesně, jestli slovo Gostomysl znamená vlastní jméno nebo označení toho, kdo „myslí“, tedy soucítí s „hosty“, čili přistěhovalci). Brzy vypuklo v Novgorodu proti Rurikovi povstání v čele s Vadimem Chrabrým. Rurik však Vadi- ma zabil a opět si Novgorod podrobil i s přílehlými oblastmi: Ladogou, Běloozérem a Izborskem.

Existuje legenda o Rurikových bratrech, Sineovi a Truvorovi, která vznikla z neporozumění slovům letopisu: „Rurik, jeho příbuzní (*sine hus*) a družiníci (*thru voring*)“. Rurik usídlil družiníky v Izborsku, příbuzné poslal dále – na Bělozero – a sám, opíraje se o Ladogu, kde se nacházelo sídliště varjažů, se usadil v Novgorodu. Podrobením okolních Slovanů, Ugrofinů a Baltů pak utvořil svůj stát.

Podle letopisu zemřel Rurik roku 879 a zanechal po sobě syna jménem Igor, skandinávsky Ingvar neboli „mladší“. Vzhledem k tomu, že Igor byl podle slov letopisce „děťesk velmi“ (ještě maličký), vykonával moc po Rurikově smrti vojvoda jménem Helgi, tj. Oleg. Helgi – to vlastně ani nebylo jméno, to byl titul skandinávských vůdců, který znamenal zároveň „čaroděj“ a „vojenský vůdce“. Oleg zahájil se svými vojáky velké tažení na cestě „od varjažů k Řekům“: z Novgorodu cestoval na jih po říčce Lovat', kde se po souši přetahovaly lodě na Dněpr, a cestou jaksí mimochodem obsadil Smolensk. Varjažové, podřízení Olegovi a nedospělému Igorovi, pak přitáhli ke Kyjevu. Tam tehdy žili Slované a posádkou tam ležela nevelká ruská družina Askoldova. Oleg vylákal Askolda spolu s vůdcem Slovanů Direm na dněperský břeh a tam je oba zrádně zabil. Poté se

³⁴ Varjaž – v Byzanci: jakýkoli nájemný voják; na Rusi v 9.-10. století: žoldnér přicházející ze Skandinávie.

Kyjevané bez jakéhokoli odporu podrobili novým pánům. To se stalo roku 882.³⁵

Oleg obsadil Pskov a roku 883 zasnoubil nedospělého Igora se Pskovankou Olgou. Olga – to je ženská podoba jména Oleg. Zde se podle všeho opět setkáváme s vladařským titulem, skutečné jméno této historické osobnosti vlastně neznáme. Olga byla v době onoho zasnoubení pravděpodobně dítě, stejně jako Igor.

V 9. století způsobil rozpad slovanské jednoty utvoření nových, dříve neexistujících národů. Následkem smíšení Slovanů s Illyry se objevili Srbové a Chorvati, zatímco v Thrákii dala asimilace s příchozími stepními kočovníky vzniknout etnosu bulharskému. Některé slovanské kmeny pronikly do Řecka a Makedonie a dorazily až na Peloponés, kterému říkali Morea (od slovanského slova „morje“ – „moře“). Rostoucí pasionarita tedy rozptýlila Slovany po celé Evropě.

³⁵ Dle „normanské teorie“, opírající se o účelově zkeslené údaje slavného *Nestorova letopisu ruského*, byli Askold i Dir Rurikovi bojaři, vyslaní již roku 862 obsadit Kyjev (i Dir tedy měl být neslovanským varjašem). A právě tito *Rurikovi* družiníci Hörskuld (Askold) a Dyri (Dir) měli být roku 882 zabiti *Rurikovým* vojvodou Olegem. – Gumiljov ovšem (na základě údajů byzantské kroniky) hovoří (viz níže) o tažení *Russa* Askolda z Kyjeva na Cařihrad už roku 860 (tj. dva roky před údajným obsazením Kyjeva *Normanem* Askoldem); pozn. překl.

KAPITOLA DRUHÁ

Slované a jejich nepřátelé

Na dolním toku Volhy

V sousedství s kyjevským státním útvarem se ve východní Evropě rozmáhal velmi silný stát – chazarský kaganát. Jeho dějiny si zaslouží pozornost. Chazaři byli jedním z vynikajících národů této éry. Původně se jejich osídlení soustřeďovalo na dolním toku Těreku a na březích Kaspického moře. Tou dobou byla hladina vody v Kaspickém moři na stupni -36, tedy o 8 metrů níže než dnes. Vzhledem k tomu existovalo kolem volžské delty velmi rozsáhlé území, sahající až k poloostrovu Buzaci, který byl fakticky prodloužením polostrova Mangyšlak. Jednalo se vyloženě o „kaspické Nizozemí“, jež bylo velmi bohaté na ryby.

Chazaři byli kavkazským kmenem žijícím na území dnešního Dagestánu. Autor těchto řádků našel na dolním toku Volhy jejich kostry; vypadalo to, jako by patřily výrostkům. Délka jejich skeletu totiž činí kolem 1,6 metru, samotné kosti jsou drobné a křehké. Podobný antropologický typ se uchoval u těrských kozáků. Stopy chazarského osídlení u Kaspického moře jsou dnes utopeny pod vystoupivší mořskou hladinou, a jediným dokladem jejich migrace tak zůstaly pouze dagestánské vinice, přenesené Chazary z Kavkazu do volžské delty.

Nepřáteli kaspických Chazarů byli stepní Burtasové a stepní Bulhaři. Oba tyto národy si v 6. století podrobili Turkité.³⁶ V dynastickém sporu, který mezi vítězi propukl, se jedni opřeli o Bulhary a druzí o Chazary. Zvítězili Chazaři a jejich spojenci. Stepní Bulhaři uprchli na střední Volhu, kde založili město Velký Bulgar. Druhá část bulharské Hordy v čele s chánem Asparuchem odešla k Dunaji, kde se smísila s jihoslovanskými

³⁶ Turkické (dříve též turkotatarské, turecké) národy – jedna z největších asijských jazykových a etnických skupin. Turkické jazyky jsou větví altajské rodiny (patří do ní též jazyky mongolské a mandžusko-tunguské). K turkické jazykové větvi patřili původně i stepní Bulhaři; pozn. překl.

kmeny a dala základ novému národu – Bulharům. Nyní nás však zajímají Chazaři.

Chazaři neměli státní moc. Dnes se z jazyka tohoto národa zachovalo jediné slovo – Sarkel, což znamená „bílý dům“; sloužilo k pojmenování pevnosti. Turkické, ugrofinské ani slovanské jazyky neznají nic, co by se tomuto výrazu podobalo.

Během 7. a 8. století byli Chazaři vystaveni tlaku Arabů, postupujících přes Kavkaz. V této válce jim pomohli Turkité – velmi statečný a bojovný národ. Právě oni si jako první ve Střední Asii osvojili mocnou jezdeckou zbraň – šavli. A měli k tomu také důvod: Turkité vedli časté války s Čínou, kde tehdy vládla dynastie Tchang.

Dynastie Tchang (618–907) vládla v Číně důvtipně a úspěšně. Rýže byla za tchangských vládců levnější než kdy jindy v dějinách. Číňané aktivně komunikovali se svým „západem“: s Turky, Sogdy, Tibetány, a dokonce i s Araby. Představitelé dynastie Tchang snili o vytvoření obrovského asijského impéria, které by zahrnovalo nejen Centrální rovinu (nynější Čínu), nýbrž i mongolské stepi, mandžuské lesy a oázy Sogdiany. Boj dynastie Tchang o imperiální moc nad Asií započal vítězstvím nad Turky v polovině 7. století.

Představitel poražené turkické dynastie uprchl k Chazarům. Chazaři ho přijali – a učinili ho svým chánem. Turkický chán jim velmi vyhovoval. Kočoval totiž se svou družinou po dolním toku Volhy, mezi dnešním Volgogradem a Astrachaní, na jaře jezdil na Těrek, léto trávil mezi Těrekem, Kubání a Donem a s příchodem chladných měsíců se vracel na Volhu. Chazaři tedy nemuseli svého chána živit. Nepožadoval od nich daně a živil se svým vlastním kočovným hospodářstvím. Chán a vojenská šlechta, která přišla spolu s ním, využívali darů od svých poddaných, nezavedli však systém výběru daní a nevěnovali se obchodu. Turkičtí chánové a bekové (vladaři), kteří stanuli v čele tehdy již zcela nebojovných Chazarů, organizovali jejich obranu před Araby. Ti postupovali z dnešního Ázerbajdžánu přes Derbent až na Těrek a Volhu. Bojovní Turkité bránili Chazary před nájezdy a společně s nimi utvořili v kaspickém prostoru nevelký stát.

A právě tento turkicko-chazarský stát zakusil inkorporaci jiného národa s jinými tradicemi i kulturou.

Přistěhovanci z jihu

Při studiu dějin různých národů se neustále střetáváme s opakujícími se jevy obrovského významu – s migracemi obyvatelstva. Tyto migrace mají velmi rozmanitou podobu. Stává se, že jistý národ přesídlí na cizí území a dobře se mu přizpůsobí. Právě tak se šířili Slované od pramenů Visly až k břehům Baltského, Jaderského a Egejského moře. Dokázali se zařídit všude: byl to mladý, silný a velice aktivní národ. Jiné národy, přesídlivší do oblastí s nezvyklým podnebím a přírodními podmínkami, se tam dočista ztratily. Bud' vymřely, nebo se smísily s místním obyvatelstvem. Takovým způsobem skončily v jižní Francii, ve Španělsku a severní Africe dějinné osudy³⁷ Vandalů, Svěbů a Gótů.

Existovala ještě další forma migrace: skupina obchodníků nebo oddíl dobytých vytvořily na cizím území vlastní kolonii. Tak kolonizovali Angličané Indii. Vydělávali tam peníze, nikterak se neproměňovali v Indii – a poté se zase vraceli do Anglie. Ani Francouzi se ve svých afrických koloniích nestali černochoy. Poté, co v Africe ukončili své služební povinnosti, vraceli se do Paříže.

U Chazarů se stali kolonizátory představitelé perské a byzantské větve židovského národa.

V Íránu se Židé objevili ve 2. století po porážce, kterou utrpěli od Římanů v judských válkách. Peršané Židy ochotně přijali coby nepřátele Říma a usídlili je v řadě měst. Tak vznikly židovské kolonie ve městech Isfahán a Šíráz, jakožto i v Arménii a Ázerbajdžánu.

Jenže v 5. století došlo v Persii k dramatickým událostem, a to jak pro samotné Peršany, tak i pro přistěhované národy. Za vlády šáha Kaváda se jeho vezír Mazdak postavil do čela hnutí, které se podle něho nazývá mazdakitské. Mazdak byl schopný politik a v době pravidelného hladomoru v zemi přišel s jednoduchým

³⁷ Dějinný osud – řetěz událostí, kauzálně spojených svou vnitřní logikou.

programem boje proti krizi. Jeho podstata byla následující: na světě existuje dobro a zlo. Dobro – to je rozum, a zlo – to je nerozum, instinkty. Nerozumná je existence bohatých a chudých, kdy jedni mají harémy, hojnost dobrých koní a plno drahé výzbroje a tráví čas na hostinách a na lovu, zatímco jiní lidé hladovějí. Proto bude spravedlivé popravit ty, kteří mají mnoho majetku, a rozdat jej i s jejich harémy chudým.

Mazdak začal tento program uskutečňovat, jenže chudých bylo příliš mnoho a na všechny se při dělení majetku bohatých nedostalo. Dostalo se jen na Mazdakovy stoupence – na mazdakity. Peršané byli ochotni vydat výměnou za své životy půdu, zbraně i koně, bylo jim však líto jejich žen. Projevovali tedy svou nespokojenost – a byli za to popravováni. Mazdakité zatkli i samotného šáha. Ten však uprchl ke stepním Hephthalitům³⁸ a vrátil se s jejich armádou. Jeho syn, energický Chosrov (Chusrav), mobilizoval stepní Saky.³⁹ Povstali všichni, kdož byli nespokojeni s mazdakity, spolu s bezpočtem potomků popravených. Roku 529 uchopil Chosrov moc do svých rukou, Mazdaka pověsil a vypořádal se s jeho stoupenci. Byli zaživa ve vertikální poloze pohřbíváni do země – a to hlavou dolů.

Naskýtá se však otázka, jak to všechno souvisí s Židy. – Souvisí to s nimi bezprostředně. Židé se totiž popsaných událostí aktivně účastnili. Jedni byli stoupenci šáha Chosrova a jiní byli mazdakity. Po vítězství Chosrova uprchli zbylí mazdakité – Peršané i Židé – do Ázerbajdžánu. Zachránění Židé se usídlili severně od Derbentu na široké rovině mezi Těrekem a Sulakem. Tou dobou se v Byzanci prosadili Židé, kteří dříve (jakožto *protivníci* mazdakitů) uprchli z Íránu v době Mazdakova řádění. Řekové je zde přijali, byť bez velkého nadšení. Tak vlastně vznikly dvě větve Židů.

Židé, kteří se ocitli na Kavkazu, naprosto zapomněli na svou dávnou vzdělanost i na judaistické tradice a obřady. Všechno odvrhli a uchovali si jen tradici zákazu práce v sobotu. Věnovali

³⁸ Hephthalité – kmenový svaz vzniklý spojením severoíránských Massagetů s altajskými „Bílými Huny“; pozn. překl.

³⁹ Sakové – národ severoíránského původu; pozn. překl.

se pěstování dobytka a obdělávání půdy. A přátelili se se svými severními sousedy – Chazary. Judaismus mezi svými soukmenovci obnovil jeden z vůdců jménem Bulan (v turkičtině „los“). Roku 730 přijal jméno Sabriel a pozval do své země Židy – učitele náboženského zákona.

Mezitím vedla Byzanc zoufalý boj proti Arabům. Ti Židé, kteří v Byzanci našli svou záchranu, by za to měli Byzantincům pomáhat. Pomáhali jim však dosti podivným způsobem. Tajně se dohodli s Araby, v noci otevírali městské brány a vpouštěli do měst arabské vojáky. Ti tam povraždili muže a prodali ženy s dětmi do otroctví. A Židé, kteří nevolníky levně nakupovali, je s velkým ziskem prodávali dál. To se Řekům samozřejmě nemohlo líbit. Rozhodli se však, že si nebudou dělat další nepřátele, a omezili se na to, že Židy vyzvali, aby opustili zemi. Tak se na území Chazarů objevila i ona druhá skupina Židů – byzantská.

Přesídlencům se zalíbil prostor na sever od Těreku. Louky porostlé svěží trávou byly skvělými pastvinami. V přítocích Volhy bylo množství jeseterů. Probíhaly tudy obchodní cesty. Sousední kmeny byly poklidné a mírumilovné. Židé využili své vzdělanosti a začali provozovat a rozvíjet činnost, která nebyla místnímu obyvatelstvu vlastní: v jejich rukou se ocitla diplomacie, obchod a vzdělání.

Na začátku 9. století připojilo židovské obyvatelstvo Chazarska ke své hospodářské a intelektuální moci i moc politickou. Moudrý Obadija, o němž dávné záznamy tvrdí, že „se bál Boha a miloval zákon“, uskutečnil státní převrat a uchwátit moc. Vyhnal ze země Turkity, kteří tvořili vojenský stav Chazarska. Přitom se Obadija opíral o oddíly najatých Pečeněhů a Guzů.⁴⁰ Chazarští Turkité s okupanty dlouho bojovali, byli však poraženi a zčásti padli, zčásti pak ustoupili do Uher.

Podle všeho by nyní mělo dojít k asimilaci Chazarů s Židy. Nic takového se však nestalo. Podle s dávné židovské moudrosti „nikdo nemůže vysledovat stopu ptáka ve vzduchu, hada na kameni a muže v ženě“. Proto byli za Židy považovány všechny děti židovských žen, bez ohledu na původ jejich otců. Zato

⁴⁰ Pečeněhové a Guzové – kmeny turkického původu; pozn. překl.

u Chazarů – stejně jako u všech eurasijských národů – se rodová posloupnost určovala podle *otce*. Tyto odlišné tradice neumožňovaly spojení dvou národů (etnosů), přičemž odlišnost obou národů se upevňovala i tím, že děti Židovek a děti Chazarek se vzdělávaly odlišným způsobem. Učitel-rabín nepřijal do školy dítě, které nebylo Židem, tj. jehož matkou byla Chazarka nebo Pečeněžka. Otec takového dítěte je pak učil sám, ale pochopitelně hůře, než se učilo v chederu (ve škole). Tím se upevňovaly dva odlišné stereotypy (modely) chování. Tento rozdíl také předjal odlišný osud obou národů – Židů a Chazarů.

Moc a peníze

Na rozdíl od Chazarů se Židé v 9. století aktivně zapojili do tehdejšího systému mezinárodního obchodu. Karavany, putující z Číny na západ, patřily většinou Židům. A obchod s Čínou byl v 7.-9. století nejvýhodnějším zaměstnáním. – Ve snaze zaplnit státní pokladnu, zejíci prázdnotou kvůli udržování velké armády, povolila dynastie Tchang vývoz hedvábí ze země. A právě za hedvábím putovaly do Číny židovské karavany. Obchodní stezka vedla z Číny přes ujgurské stepi a dále přes Sedmířčí, kolem jezera Balchaš k Aralu a k městu Urgenč. Velmi obtížný byl přechod přes stepní planinu Ustjurt. Poté karavany překročily řeku Jajik a dospěly k Volze. Zde čekal na unavené poutníky odpočinek, množství jídla a bohatá zábava. Skvělé volžské ryby a ovoce, mléko a víno, hudebníci a krasavice – to vše skýtal cestovatelům příjemný komfort. A u židovských obchodníků, vládnoucích nad povolžským hospodářstvím, se shromažďovalo luxusní zboží, hedvábí a otroci. – Poté se karavany vydaly na další cestu až do západní Evropy: do Bavorska, Languedocu, do Provence. A po přechodu přes Pyreneje končily karavany svou dlouhou cestu u muslimských sultánů Córdoba a Andalusie.

Obchodníci, zásobující karavany – nejen židovští, ale také sogdianští – zakládali v Číně své osídlenecké kolonie. Jedna taková kolonie se nacházela na severozápadě Číny ve městě Čchang-an a druhá na jihovýchodě – v Kantonu.

Veškerá tíha hospodářské politiky císařské Číny spočívala na bedrech rolníků, protože právě od nich získávali vládní úředníci hedvábí. To vedlo k rolnickému povstání pod vedením muže jménem Chuang Čchao (874–901), který využil všeobecné nespokojenosti a rovněž toho, že vláda impéria byla oslabena řadou vojenských neúspěchů. Povstání bylo namířeno proti nadvládě cizinců. Vláda dynastie Tchang byla obviňována z toho, že obchod s cizozemci povoluje a podporuje. Povstalci dobyli Kanton, kde bylo veškeré přistěhované obyvatelstvo povražděno. Poté prošli povstalci celou zemí až k městu Čchang-an a dobyli i toto město se smíšeným obyvatelstvem. Obyvatelé města však bránili své ženy a děti a dokázali povstalce z města vyhnat. Tou dobou pozvala vláda dynastie Tchang na pomoc dva národy: Tibeťany a turkický národ Šato. Vůdce národa Šato, jednooký Drak, rozdrtil v čele svých čtyř tisíc jezdců a stejně velkého oddílu Tibeťanů dvousesttisícovou armádu povstalců. Chuang Čchao padl – a zachránili se jen ti, kdo stačili uprchnout: vojáci národa Šato nebrali zajatce. Vláda tedy zvítězila, ale čínské hospodářství bylo povstáním zle poškozeno. Bylo zabito množství rolníků. Nyní nebylo co vyvážet, protože neměl kdo vyrábět hedvábí a pěstovat moruše. – Čína tak vypadla z řetězu světového obchodu.

Katastrofa, která postihla karavanní cestu z Číny do Španělska, tedy takzvanou „hedvábnou stezku“, se samozřejmě odrazila i v Chazarstvu. Avšak energičtí chazarští obchodníci v čele s vladařem, jehož titul zněl „bek“ neboli „malik“, našli východisko: jejich oddíly se hnuly na sever. Chazarští vojáci se vydali proti proudu Volhy, kde porazili a podrobili si kamské (volžské) Bulharsko. Ještě dále na sever se prostírala nekonečná území, nazývaná v norských ságách jménem Biarmie a v ruských letopisech Velká Perm. A obchodníci, takzvaní „rachdonité“,⁴¹ pak právě zde organizovali své obchodní stanice – faktorie.

Lesy Biarmie poskytovaly drahocenné kožešiny sobolů, kun a hranostajů. Ba co víc: rachdonité zde organizovali obchod

⁴¹ Rachdonita (pers.) – doslova „ten, kdo zná cestu“; Žid nebo Sogd, zabývající se obchodem na Velké karavanní (Hedvábné) stezce.

s dětmi. A opět začaly táhnout karavany s kožešinami pro arabskou šlechtu a s otroky a otrokyněmi pro muslimské místní vládce. Sultáni a emírové Bagdádského chalífátu si cenili více nevolnických vojáků („sakaliba“), než žoldněrských oddílů sestavených ze svobodných kočovníků.

Tato aktivita vynahradila Chazarsku přerušení obchodní výměny s Čínou. Došlo však k další nepříjemnosti. V 9. století se začal rozpadat Bagdádský chalífát. Jeho metropole Bagdád vysávala jako pavouk produkty z obrovských podrobených území, aniž za to sama cokoli poskytovala. A tak odpadlo od Bagdádu Španělsko a poté i Maroko, Alžírsko i Tunisko. Odtrhl se také Egypt, Střední Asie a východní Írán. Nakonec se osamostatnila i oblast Dejlem, o níž se ovšem musíme zmínit podrobněji.

Mezi jižním pobřezím Kaspického moře a Íránskou náhorní plošinou se tyčí vysoký a těžko prostupný hřbet Elbursu. V úzkém pobřežním pásmu žily tři velmi dávné národy. Jejich území se nazývalo Dejlem (na jihozápadu), Tabaristán (na jihu) a na východě se rozkládal Gurgan – „vlčí země“ (z perského slova „gurg“ – vlk). Obyvatelé těchto oblastí byli velice bojovní. Nevyznávali však islám, což jim bránilo v tom, aby si dokázali podrobit své muslimské sousedy, kteří se „nevěřícím“ sveřepě bránili. Vladař Dejlemu tedy i se svým národem přijal islám v jeho šíitské formě.⁴² To vůdce Dejlemitů k ničemu nezavazovalo. Náboženské nuance mu ostatně byly nejasné, zato se však považoval za dědice dávných perských králů a dokonce si přisvojil titul šáhinšáha – krále králů. Poté obsadili vojáci Dejlemu na severu část Ázerbajdžánu až k Derbentu a na jihu západní Persii. A roku 945 pak dobyli Bagdád. Tím byla přerušena snadná a pohodlná cesta od Volhy do Bagdádu podél kaspického pobřeží – Dejemitě už tudy nikoho nepustili.

Židovská vláda Chazarska, která svrhla turkickou vojenskou šlechtu, využívala služeb vojenských jednotek z Gurganu. Už jsme se zmínili o tom, že Gurganci byli bojovní a velice stateční. Mimoto bojovali v zájmu chazarských obchodníků za velice

⁴² Šiismus představuje jeden za dvou základních směrů islámu. Šiité jsou přívrženci zetě proroka Mohameda jménem Ali a jeho přímých potomků – Aliovců.

vysokou mzdu. Po skončení své služby, přesněji řečeno poté, co si odbojovali určenou lhůtu, se přeživší vojáci vraceli domů jako boháči. Chazarští vládci byli opravdovými obchodníky: kupovali si totiž jen a jen vítězné kampaně. Pokud byli vojáci někde poraženi, nezřídka došlo k jejich popravě. Neohrožení Gurganci zvítězili ve službách chazarských Židů nad Guzy na řece Jajik, nad Bulhary na Kamě, nad Burtasy na řece Sakmara i nad Saviry (Sabiry) na Donci. – Tito vítězící Gurganci však odmítli bojovat proti svým souvěrcům – muslimským Delejmitům. A tehdy pozvali důvtipní chazarští Židé k válce proti muslimům dávné Rusy.

Dávní Rusové byli najati za stejných podmínek jako Gurganci: vysoká mzda a nutnost vítězit. Používání lodí a mořeplavbu si Rusové osvojili už na Baltu. Žoldnéřské vojsko Russů vyplulo dolů po Volze, vybudovalo na Kaspickém moři loďstvo a poté provádělo námořní nájezdy na území Persie. V prvním tažení naprosto vyplenili ostrov Abeskun. S Delejmity se Rusové střetli při svém druhém tažení, které proběhlo roku 913. Delejmité jejich útok odrazili. Aby se Rusové nevraceli s prázdnýma rukama, zaútočili tedy na muslimské město Gjandžu v jižním Ázerbajdžánu. – A chazarský vladař dovolil své gardě složené z Gurganců, aby se za své souvěrce pomstila. Několik dní kladlo vyčerpané vojsko Russů odpor, nakonec však bylo muslimy poraženo. Zbylí Rusové, kteří se spasili útekem, byli na Volze pobiti kočujícími Burtasy. Tažení z roku 913 tak skončilo pro ruskou družinu její zkázou.

Po dvě následující desetiletí byly dějiny Chazarska vyplněny drobnými konflikty se Slovy a s již založeným kyjevským knížectvím. Jako opěrný bod vybudovali Chazaři už roku 834 pevnost Sarkel na břehu Donu.

Roku 939 došlo k události mimořádného významu. Ruský vůdce, kníže Igor, obsadil město Samkerc (dnešní Tamaň) náležející Chazarsku a ležící na břehu Kerčského průlivu. Chazarský vladař odpověděl na úder úderem: proti Russům vytáhla muslimská garda pod velením Žida – „váženého Pesacha“. Pesach osvobodil Samkerc, přeplavil se přes Kerčský průliv a roku 940 táhl po jižním pobřeží Krymu, přičemž zde vybíjel křesťanské

obyvatelstvo. Zachránili se jen ti, kteří se ukryli v nedobytném Chersonu. Pak prošel Pesach přes perekopskou šíji, přitáhl až ke Kyjevu a uvalil na ruské knížectví daň. Tehdy museli Rusové vydat Chazarům své meče, o čemž se vypráví v *Nestorově letopisu ruském* (Povest' vremennych let).

„Vyprávění o chazarské dani“ zdůrazňuje rozdíl ve výzbroji Russů, Slovanů a asijských národů. Těžký meč byl běžnou zbraní skandinávských a slovanských bohatýrů. Asiáté dávali odedávna přednost lehké šavli. Sekat „s přitažením k sobě“ se učili už od šesti let, takže v ruce dospělého byla šavle strašlivější než meč.

Vraťme se však k Russům a Chazarům. Roku 943 Chazaři opět poslali vojsko Russů – nyní už svých poplatníků – na Kaspické moře do války proti Delejmitům. Rusové dobyli na dolním toku řeky Kura pevnost Berdaa. Avšak hůř než šavle a šípy Delejmitů začala v táboře Russů řídit úplavice. Rusové se tedy probili ke svým lodím a odpluli pryč. Zdá se však, že se na Rus nikdo z nich nevrátil, protože v ruských letopisech není o tomto tažení ani slovo.

Chazarský kaganát, jehož obyvatelstvo se skládalo z domorodců a přistěhovalých Židů, se tedy díky rozsáhlému obchodu s otroky, kožešinami a hedvábím stal v 9.–10. století jedním z nejbohatších států tehdejší Eurasie.

Slovanorusové a Byzanc

Nově utvořený rusko-slovanský stát s centrem v Kyjevě rychle zesílil a okamžitě se začal rozšiřovat k pobřeží Černého moře. Při tomto směřování se Slovanorusové střetli se strašným nepřítelem, kterého na konci 9. a začátku 10. století představovala Byzanc.

Když hovoříme o vztazích Kyjeva k Byzanci v 10. století, nezbytně se přitom musíme hned na začátku zmínit o následujících okolnostech.

Za prvé se v 10. století pro národy Eurasie a obzvlášť obyvatele severního pobřeží Černého moře výrazně změnila životní, klimatické a krajinné podmínky. Nastoupilo jedno ze stoletých

období sucha, pročež část Pečeněhů odkočovala ze Střední Asie k dolnímu toku Dněpru. Při hledání spojenců vstoupili Pečeněhové do kontaktu s Byzancí a stali se jejími spolehlivými přáteli, zatímco nepřítel Pečeněhů i Byzance – dávní Maďaři – uzavřeli spojenectví se Slovany a Rusy a podporovali je, seč mohli.

Za druhé jsou události válek mezi Slovanorussy a Byzancí podány v byzantských kronikách i ruských letopisech s velmi závažnými úpravami. Namísto pravdivého výkladu událostí máme vlastně k dispozici legendy, sestavované letopisci tak, aby vyhovovaly „vedení“, a to v závislosti na dané politické situaci.

Obzvláště typická je „historická mytologie“ pro ruské letopisy, konkrétně pro slavný *Nestorův letopis ruský*. Mnich Nestor žil a působil v Kyjevskopečerském klášteře, který představoval kulturní centrum Kyjeva, v němž převládaly v 11.–12. století ostře protiřecké nálady. Za odraz oněch nálad může například sloužit fakt, že Nestor přenesl datum tažení dávných Russů pod Askoldovým vedením na Cařihrad (Konstantinopol) o 47 let dopředu (z roku 860 do roku 907) a že je připsal Olegovi. Tak došlo k tomu, že hrdinské činy dávného Russa Askolda ve válce s Byzancí byly jakoby uskutečněny až varjažským kontingentem. Ba co víc: pročteme-li si Nestorovo vyprávění pozorně, můžeme si povšimnout, že v letech 882–885 vítězí Oleg nad všemi slovanskými kmeny, včetně těch, které tehdy platily daň Chazarům. Nestor se však přitom ani slovem nezmiňuje o reakci Chazarů na tato Olegova vítězství, ani o samotných Chazarech. Letopisná pauza ve vyprávění o chazarských záležitostech přitom zabírá celých 80 let. Letopisec zde zcela zřetelně zamlčuje jakési události, ale nám nezbývá než se jen dohadovat o tom, jaké události to vlastně byly.

Pokusme se nejdřív vyjít z pevně daných faktů. Co vlastně víme? Víme, že Byzanc musela bojovat proti koalici dávných Maďarů a Slovanorussů. První, kdo využil toho, že zde měli Řekové plné ruce práce, byli arabští piráti. Nejvíce ze všeho se závažnost dané situace prokázala v prostorech, které Byzanc ovládala ve východním Středomoří. Arabsko-berberští piráti ze Španělska totiž dobyli ostrov Krétu a povraždili tam veškeré křesťanské obyvatelstvo. Syrští a egyptští Arabové obsadili

ostrovů v Egejském moři – Lemnos, Rhodos, Naxos a další. Nakonec byl velký arabský korzár Lev Tripolský dokonce schopen zaútočit i na Soluň – a vyplenil přitom veškeré okolí tohoto druhého největšího města impéria. Zmíněný pirát se ještě ke všemu pokusil zaútočit i na Konstantinopol, ale k tomu přece jen neměl dost vlastních sil. A tak požádal o pomoc nemensi loupežníky – Russy-Dromity.

Přízvisko „Dromité“ (z řeckého „dromos“ – běh) svědčí o intenzitě nájezdů těchto nezávislých útočníků od Dněpru. – K prvnímu nájezdu Russů na Konstantinopol došlo právě už onoho roku 860. Řekové se tehdy nepříteli postavili s ikonou Matky Boží *odigitriji*;⁴³ hradby města se tehdy ukázaly nedobytné. Rusové od metropole ustoupili a raději uzavřeli mír, který byl pro ně výhodný. Tak byl dán základ válkám Slovanorussů proti Byzanci, které trvaly až do konce 10. století.

Nuže, na výzvu Lva Tripolského nyní od dolních toků Dněpru, Dněstru a Jižního Bugu opět vyrazily lodě Dromitů. Jejich loďstvo se shromáždilo u břehů Bosporu, kde Russy uvítala řecká eskadra navarchy⁴⁴ Ioanna Radina a většina ruských korábů byla sežehnuta „řeckým ohněm“ (dodnes neznáme chemické složení této strašlivé zbraně Byzantinců; můžeme se jen dohadovat, že její základ tvořila ropa). Zachránil se jen jediný oddíl, odvelený jeho vůdcem jménem Helgi do úkrytu v ústí Dněpru. Po tomto velkém úspěchu už pak Řekové snadno odrazili i útoky Arabů Lva Tripolského.

Zkusme si představit, co nyní mohli Rusové-Dromité udělat. Jejich tažení na Konstantinopol skončilo děsivou porážkou a většina bojovníků zahynula v plamenech „řeckého ohně“. Ti, kteří se vylodili na břeh, zde upadli do zajetí a stali se nevolníky. O nějaké kořisti nemohlo být ani řeči. Ostré nepřítelství mezi Russy a Byzancí se nyní ještě prohloubilo. Bylo zřetelné, že bojovat se silným protivníkem bez podpory není možné, takže Rusové začali hledat spojence. A těmi spojenci se stali Chazaři.

⁴³ *Odigitrija* – jeden z nejrozšířenějších typů ikony, na které je zobrazena Matka boží s malým Kristem. Kristus sedí na rukou Bohorodičky, pravou rukou zehná a v levé drží knihu nebo svitek; pozn. překl.

⁴⁴ *Navarcha* (řec.) – mořeplavec velící eskadře, loďstvu.

Židovská vláda Chazarska se projevovala vůči křesťanské Byzanci zásadně nepřátelsky. Chazaři, jak už víme, využívali ruských vojsk při kaspických taženích a samozřejmě i ve válkách proti Řekům. Velké tažení proti Římanům⁴⁵ se uskutečnilo roku 941. A opět sežehlo byzantské loďstvo čluny Slovanů a Russů „řeckým ohněm“. Chazarská vláda však byla spokojena i s tímto výsledkem: vždyť síly Byzance na Černém moři byly tímto bojem plně vytíženy. A vzhledem k tomu, že v Malé Asii museli Řekové bojovat proti muslimům, stal se chazarský kaganát hegemonem ve východní Evropě. Chazarsko bylo schopno uložit daň Slovanům, Mordvinům, Merijcům a Kamským Bulharům. Ti posledně jmenovaní počítali s pomocí muslimů, a část Kamských Bulharů tedy přijala roku 922 islám. Avšak rozpadající se chalífát (opora muslimů) nedokázal pomoci ani sám sobě, natožpak těmto tak vzdáleným souvěrcům.

Svjatoslavův triumf

V odporu proti Chazarsku byl na začátku 10. století neúspěšný i Kyjev. Víme již, že pokus Russů ovládnout Samkerc a opevnit se na březích Azovského moře vyvolal odvetné tažení vojevůdce Pesacha, v jehož důsledku musel Kyjev platit daň židovsko-chazarským obchodníkům, rachdonitům. Při vybírání daně pro Chazary byl roku 944 v zemi Drevljanů zabit Igor, kníže kyjevský a manžel Olgy. Hlavním problémem už pro Kyjev nebyla válka

⁴⁵ Byzantská říše vznikla jako východní část římské říše po jejím rozdělení r. 395; po pádu západořímské říše (476) byla definitivně samostatná. – Avšak název byzantská říše se pro tento státní útvar používá až od dob humanismu (podle řecké osady Byzantion, na jejímž místě vyrostla metropole říše Konstantinopol). Obyvatelé tohoto útvaru (Řekové, Egypťané, Syřané, Gruzíni, Arméni, Slované) termín „byzantský“ vůbec neznali. Sami sebe totiž nadále považovali za *Římany* (řec. Rhómaioi) a svou říši za *římskou*: její originální (řecký) název zněl „Basileía tón Rhómaíón“, což není než ekvivalent latinského „Imperium Romanorum“, tedy *říše římská*. – Termínem hellénes (tj. Řekové) označovali obyvatelé multietnické říše staré, pohanské Řeky a jejich kulturu před přijetím křesťanství. – Gumiljov říká příslušníkům tohoto útvaru Byzantinci (dle dnešního oficiálního názvosloví), Řekové (dle dobového označení od okolních národů) i Římané (tedy tak, jak se nazývali sami); pozn. překl.

s Byzancí, nýbrž odboj vůči Chazarům. Kyjevská kněžna Olga, vládnoucí za neplnoletého syna Svjatoslava, se proto snažila jako silného spojence získat Řeky: odcestovala do Konstantinopole, kde přijala křesťanství a za svého kmotra si vybrala císaře Konstantina Porfyrogenneta.

Zde se opět střetáme se zjevným chronologickým chaosem u Nestora i u dalších letopisců. Podle Novgorodského I. letopisu se Olga narodila roku 893 a v Konstantinopoli pobývala roku 955. Tou dobou by tedy musela mít už 62 let, přičemž Nestor nás přesvědčuje, že Konstantin byl Olgou natolik okouzlen, že se s ní chtěl oženit. Podle našeho názoru cestovala Olga do Byzance a byla tam pokřtěna asi o deset let dříve – roku 946.

Vrátíme-li se na pevnou půdu průkazných faktů, přesvědčíme se o reálnosti Svjatoslavova tažení proti Chazarům. Mladý kníže, který projevil schopnosti energického vojevůdce, zahájil toto tažení v létě roku 964. Svjatoslav se rozhodl nepostupovat z Kyjeva k Volze přímou cestou přes stepi. To bylo příliš nebezpečné, protože slovanský kmen Severjanů, žijící v prostoru této cesty mezi Černigovem a Kurskem, byl přívržencem Chazarů. Rusové tedy vypluli nahoru proti proudu Dněpru až k jeho pramenům a přetáhli pak své lodě na Oku. Po řece Oka a následně pak po Volze nakonec Svjatoslav dorazil až k metropoli Chazarska – k Itilu.

Jako Svjatoslavovi spojenci vystoupili při tažení z let 964–965 Pečeněhové a Guzové. Pečeněhové byli přívrženci Byzance a přirození nepřátelé Chazarů. Ti přišli Svjatoslavovi na pomoc ze západu. Nejspíš postupovali kolem dnešní stanice Kalačinskaja, kde se Don nejvíc přibližuje k Volze. Guzové pak přitáhli od řeky Jajik a prošli písčnými přesypy kaspického pobřeží. – Všichni spojenci se šťastně sešli u města Itil.

Hlavní město Chazarska se rozkládalo na obrovském ostrově (o šířce 19 kilometrů), tvořeném dvěma rameny Volhy: konkrétně samotnou Volhou ze západu a Achtubou z východu. Řeka Achtuba byla tehdy zrovna tak vodnatá jako Volha. Ve městě stála kamenná synagoga, královský palác a přepychové dřevěné domy rachdonitů. I kamenná mešita se tam nacházela: vždyt' s muslimy se v Itilu zacházelo se vši úctou.

Svjatoslavovi vojáci odřízli všechny cesty ven z Itilu. Obyvatelé však zřejmě věděli, že se Rusové blíží, a většina domorodých Chazarů proto uprchla do volžské delty. Ta představovala sama o sobě přirozenou pevnost: v labyrintu říčních ramen se mohl vyznat jedině místní člověk. V létě tu řádila neuvěřitelná mračna komárů, přilétajících se západem slunce a schopných zdecimovat jakoukoli armádu. V zimě pak Volhu spoutával led, takže delta byla neprostupná pro lodě. Ostrovy v deltě se zdvíhaly do obrovských pahorků. Byly to kopce o výšce čtyřpatrových domů. A právě tyto pahorky se staly útočištěm rodilých Chazarů.

V jiné situaci se však nacházelo židovské obyvatelstvo. Židovští kupci a jejich blízcí neměli žádný důvod osvojovat si znalost volžských ramen: budovali přece svůj monopol zahraničního obchodu a lichvy právě proto, aby mohli žít v komfortu umělé krajiny – tedy města. Židé navíc neměli blízké vztahy k původnímu chazarskému obyvatelstvu, které vykořisťovali. Bylo pak přirozené, že Chazaři své vládce mírně řečeno příliš nemilovali a necítili žádnou potřebu je zachraňovat.

V obleženém městě neměli Židé kam utéct. Proto se rozhodli postavit se Svjatoslavovi v boji. A byli v něm na hlavu poraženi. Ti, kteří zůstali naživu, prchali „černými“ zeměmi k Těreku a ukryli se v Dagestánu (země na sever od Těreku se nazývaly „černé“ proto, že za mírného sněžení v tomto prostoru zdvíhaly v zimě silné větry spolu se sněhem velmi snadno i prach, takže pak vznikaly „černé“ vánice).

Svjatoslav dospěl rovněž až k Těreku. Tam stálo druhé velké město chazarských Židů – Semender. Ve městě a okolí bylo čtyři tisíce vinohradů (dnes se jedná o prostor mezi stanicemi Červlennaja a Grebenskaja; L. N. Tolstoj jej popsal ve své novele *Kozáci*). Nad Semenderem se tyčila čtyřhranná citadela, ani ta však město nezachránila. Svjatoslav dobyl Semender, pobral obyvatelům koně, voly, vozy a přes Don se vydal na Rus. Po cestě domů pak dobyl ještě jednu chazarskou pevnost – Sarkel, nacházející se nedaleko dnešní stanice Cimljanskaja. Sarkel vybudovali Byzantinci v období jejich nedlouhého přátelství s Chazarskem. Jeho stavitelem byl Řek jménem Petrona. V Sarkelu se Svjatoslav střetl s posádkou tvořenou najatými kočovníky. Kníže v tomto

boji zvítězil, pevnost pobořil a městu dal nový název Bělaja Věž. Následně se tam pak usídlili přistěhovalci z černigovské země. – Dobytím Sarkelu bylo vítězné Svjatoslavovo tažení proti Chazarsku dovršeno.

Tímto tažením z let 964–965 vyloučil Svjatoslav ze sféry vlivu židovského společenství řeku Volhu, střední tok Těreku a část středního Donu. Nedošlo však přitom k vyřešení všech vojensko-politických úkolů. Na Kubáni, na severním Krymu a v Tmutarakanu si židovské obyvatelstvo nadále udržovalo jménem Chazarů své mocenské pozice i svůj finanční vliv. – Základním úspěchem tažení byl ovšem bezesporu fakt, že Kyjevská Rus si znovuzískala nezávislost.

KAPITOLA TŘETÍ

Křest Rusi

Svjatoslav a Kalokir

Výsledky tažení z let 964–965 nemohly nepozdvihnout autoritu Rusi v očích byzantského spojence, který se vši silou snažil zatáhnout Svjatoslava do řešení zahraničněpolitických problémů impéria. Byzantská vláda potřebovala někoho, kdo by mohl se Svjatoslavem vést jednání. Volba padla na Kalokira, byzantského diplomata, jenž byl synem stratéga⁴⁶ chersonské fémy (oblasti). Kalokir byl muž stejně tak energický jako ctižádostivý. Jazyk Slovanů a jejich obyčeje znal dobře, protože se s nimi v krymském Chersonu setkával. A jako byzantský důstojník bojoval bok po boku Slovanů v Sýrii proti muslimům.

V Kyjevě uzavřel Kalokir dohodu výhodnou pro Byzanc, podle níž se Rusové zavázali přinutit k pokoře Bulharské carství. – Avšak ctižádostivý velvyslanec tajně snil o císařské koruně. Rozhodl se opřít o vojsko Russů, svrhnout starého císaře Nikifora II. Foku a chopit se v Konstantinopoli moci.

Rusové splnili dohodu, vylodili se v ústí Dunaje, porazili bulharského cara Petra a ovládli Bulharsko. Petr brzy zemřel a zajatí následníci jeho trůnu byli odesláni do Byzance, kde byli uvězněni a jeden z nich byl preventivně vykastrován (tako zmrzačený muž byl zbaven práva na trůn). Kalokirovy plány se začaly naplňovat: kníže Slovanorussů Svjatoslav se stal jeho přítelem, nedaleko od Konstantinopole stály ruské družiny a k metropoli se přiblížili i další spojenci – Pečeněhové.

V samotné Konstantinopoli se mezitím utvořila situace, jež byla pro Kalokira rovněž výhodná. Přestárlý Nikifor II. Foka – jedinečný vojevůdce i úředník – byl ve svém vlastním hlavním městě krajně nepopulární. Foka podporoval mnichy z hory Athos a hájil chudé duchovenstvo proti bohatým klášterům

⁴⁶ Stratég (řec.) – velitel vojska, vojevůdce.

a biskupům. Imperátor silně snížil církevní zisky. Tím si získal prostředky na vojenské akce – ale také nepřátelství církevních hodnostářů – hierarchů.⁴⁷ Kromě toho tento basileus (titul císaře Byzance) zvýšil daně řemeslníkům a rybářům. To vedlo k nárůstu cen. Obyvatelstvo města reptalo. Foku podporovali pouze pohraniční vojáci – akríté; ti se však v rozhodujícím okamžiku nacházeli příliš daleko od metropole. Foka byl starý a nevhledný, a to dovršilo jeho neštěstí. Jeho žena, císařovna Theofano, dala své srdce krasavci Ioannu Cimischiovi. Uzářilo spiknutí. Za pomoci císařovny pronikli spiklenci do paláce a nemilosrdně starého císaře roku 969 zavraždili. Jakmile se však Cimischios stal císařem, vyhnal Theofano i bezprostřední vrahy – s jedinou výjimkou, kterou byl pochopitelně on sám – na Egejské ostrovy.

Ke smůle Kalokira, jehož záměr byl odhalen už za Foky, se Cimischios projevil jako schopný a rázný vojevůdce. Nový basileus vrhl proti Svjatoslavovi a Kalokirovi skvělá vojska, která vybudoval jeho předchůdce. Mimoto stihl ještě sám Foka zařídit, aby spojenci Byzance – levobřežní Pečeněhové – zaútočili na Kyjev. Proto musel Svjatoslav vyklidit Bulharsko a hnal se zpět na Rus, aby zachránil vlastní metropoli, svou starou matku a své děti. Když však dorazil ke Kyjevu, válka už skončila – dřív, než začala. Pečeněhy totiž zastavila vojska vojvody Pretiče, která přitáhla ze severu. Chán Pečeněhů si s Pretičem vyměnil zbraně, uzavřel mír a odtáhl do dněperských stepí.

Svjatoslav, který v Bulharsku ponechal všechno svému osudu, zjistil, že není v Kyjevě zrovna vítán. Upevňovala se zde totiž křesťanská obec, která neměla zájem o pohanského knížete. Sám Svjatoslav neměl křesťany v lásce – a vůbec „mu nebylo milé sedět v Kyjevě“. Nutno říci, že nový Svjatoslavův nápad, totiž vybudovat nové hlavní město na periferii své země, vůbec nebyl hloupý. Totéž ostatně provedl Petr Veliký, když mnohem později založil Petěrburg, v němž se pak soustředil činorodý život nové společnosti. – A zrovna tak jako tehdy nechtěli mít

⁴⁷ Hierarcha (řecky) – nejvyšší duchovní osoba, hodnostář; v pravoslaví – *archijerej*.

Švédové hned za svými hranicemi Petrovu metropoli, ani Řekové si nyní nepřáli příliš blízké sousedství s bojovným Svjatoslavem.

Olga prosila syna, aby ji neopouštěl. Stará kněžna však zanedlouho zemřela – a Svjatoslav si pospíšil zpátky do Bulharska, kde se situace rovněž změnila v jeho neprospěch. Byzantinci obsadili severobulharskou rovinu a dobyli město Preslava (Preslav). Bulhaři rychle přešli na stranu Řeků: Rusové už je stačili zklamat svým násilnictvím a krutostí. Oddíl Russů spolu s Kalokirem ustoupil včas za Dunaj, do města Perejaslavec. Další Kalokirův osud neznáme. A od Svjatoslava se odklonili i Pečeněhové. Opuštěn spojenci a disponující jen nevelkou vlastní družinou, stál teď Svjatoslav navíc jak proti byzantským vojskům, tak proti vzbouřenému Bulharsku.

Svjatoslav a Cimischios

Na jaře roku 971 přerušil Cimischios předstíraná jednání se Svjatoslavem a přitáhl k Perejaslavci s nejlepšími vojsky impéria. Zároveň vplula do Dunaje řecká eskadra čítající 300 lodí. Perejaslavec padl po třídenním útoku – a nadešel poslední akt tragédie. Rusové nemohli bojovat „ve volném poli“, protože neměli jízdu, a tak se opevnili ve městě Dorostol. Řekové oblehli tuto nevelkou pevnost ze všech stran. Rusové přijali boj a bili se hrdinsky: v pěším útvaru zaútočili na Byzantince a Cimischia zachránil před porážkou pouze úder jeho obrněné jízdy. Celou noc po této bitvě, v jejímž důsledku nezbyl v ruské družině jediný nezraněný bojovník, hořely v pevnosti ohně: Rusové přinášeli na břehu Dunaje oběti nemluvnat a kohoutů a prosili své bohy o vítězství.

Velké ztráty na obou stranách a hlad v ruském táboře donutily protivníky k zahájení rozhovorů. Uprostřed Dunaje se setkal nádherný člun imperátora Římanů a obyčejná loď, v níž byl jedním z veslařů kníže Svjatoslav.

Ruský vůdce v bílé košili až po kolena se vzhledově ničím nelišil od prostého vojína. Vyholená hlava s dlouhým ohonem vlasů na temeni, kníry rostoucí dolů a náušnice v uchu – to vše mu propůjčovalo docista orientální vzhled.

Řekové nepotřebovali život Svjatoslava ani životy jeho družiny. Přistoupili na to, že Rusové mohou odejít. Svjatoslav za to slíbil, že se vzdá Bulharska. Ruské lodě, propuštěné řeckou eskadrou, se spustily po Dunaji na Černé moře a dorazily k ostrovu Berezaň (dříve nazývaný Bujan) v zátocě u ústí Dněpru.

Následující události působí dosti podivným dojmem. Svjatoslav se nevydal směrem k hlavnímu městu, nýbrž utábořil své vojsko, vysílené zraněními, útrapami a plavbou, na Berezani. Brzy se zde začal projevovat nedostatek potravin. Podle všeho by tehdy bylo jediné správné vydat se říčními dolinami ke Kyjevu. To také učinil jeden z vojvodů knížete – Sveneld. Opustil Svjatoslava, vydal se s částí vojáků proti proudu Jižního Bugu a směřoval ke Kyjevu. Co donutilo Svjatoslava, aby zůstal na ostrově Berezaň a strávil tam na přelomu let 971 a 972 mučivou a chladnou zimu? Stěží lze předpokládat, že by tak učinil z obavy před střetem s Pečeněhy. Vždyť Sveneld prošel – a co bylo hlavní: Pečeněhové byli totiž jediní, kdo Rusům prodával potraviny. Takže určité styky s kočovníky Svjatoslav bezpochyby měl.

Spíš se jednalo o to, že na Berezani došlo ve Svjatoslavově vojsku k rozkolu. Pohanští Rusové obvinili z porážky Rusy pokřesťanstěle, kteří byli též členy knížecí družiny. Neúspěch tažení vysvětlovali pohané hněvem svých bohů – Peruna a Volose. A ostrov se stal svědkem strašlivých scén. Byli na něm ztýráni a povražděni všichni křesťanští družiníci. Mezi pobitými byl i Svjatoslavův příbuzný jménem Uleb. – O těchto krvavých událostech na Berezani se v Kyjevě nemohlo nevědět. Kyjevští křesťané, tvořící velkou a vlivnou obec, pochopili, co je čeká, jestli vstoupí Svjatoslav se svou zdivočelou družinou do vlastní metropole.

Jak se události vyvíjely dál? Všechny letopisy tvrdí, že na jaře roku 972 vytáhli Rusové z ostrova Berezaň ke Kyjevu. Z nějakého důvodu si pro svůj návrat nevybrali úzký a tichý Jižní Bug, nýbrž peřejovitý Dněpr, kde na Rusy u nechvalně známých dněperských prahů čekali levobřežní Pečeněhové. Svjatoslavova družina zde byla v krátké bitvě úplně vyhlazena. Pečeněžský chán Kurja si pak nechal z lebky knížete udělat číši.

Naskýtá se zde otázka: kdo informoval kočovníky, že Svjatoslav postupuje po Dněpru spolu s vojskem vyčerpaným hladem a nemocemi? Mohl to učinit ten, kdo na to měl dostatek času, kdo udržoval s Berezaní spojení, znal podmínky života na ostrově – a hlavně: ten, kdo nechtěl, aby tato družina dorazila do Kyjeva.

Dějepisci 19. století měli za to, že Pečeněhy poslali proti Svjatoslavovi Byzantinci. – K tomu by však Byzantinci museli přeplout celé Černé moře, informovat císařův sinklit (radu), s rozhodnutím sinklitu pak plout zpátky přes Černé moře až na levý břeh Dněpru, vyhledat v nedozírné stepi Pečeněhy a přemluvit tyto stepní kočovníky k činu, samozřejmě poté, co by jim doručili dary, které byly za takovýchto okolností samozřejmostí. Dobrá – zkusme připustit, že Cimischios se jakýmsi zázrakem stihl dozvědět o Svjatoslavově družině a pak se ještě dohodnout s Pečeněhy. Pokud však chtěl basileus Rusy povraždit, mohl to udělat mnohem jednodušeji – bezbranné ruské lodě přece mohl sám sežehnout „řeckým ohněm“ ještě na Dunaji.

Kdo byl doopravdy zainteresován na tom, aby kníže s celou svou družinou zahynul? Byli to kyjevští křesťané, v jejichž čele stál starší Svjatoslavův syn Jaropolk. Právě on dobře věděl, co se děje na Berezaní a mohl se též velmi snadno domluvit s Pečeněhy. Připomeňme si, že už roku 969 se vojvoda Pretič bratřil s pečeněžským chánem. Lze tudíž předpokládat, že vina za Svjatoslavovu smrt a za vyhlazení jeho družiny neleží na křesťanech Konstantinopole, nýbrž na křesťanech Kyjeva.

Rozloučení s Rusy

Smrtí pohanského knížete se tedy Kyjevská Rus začala měnit v mírný a poklidný stát, v němž se stále zvyšoval počet stoupenců křesťanského učení.

Položme si otázku: bylo to pro Rus škodlivé nebo prospěšné? – Pokud by byl Svjatoslav triumfoval, učinil by z Kyjeva základnu loupežných nájezdů, asi takovou, jako byl baltský ostrov Ruga (dnešní Rujana, Rügen). Tam se uhníždili slovanští piráti, kteří se modlili k bohu Svantovítovi a rozsávali děs

a hrůzu mezi německými a dánskými kupci. Tito piráti bojovali proti všem kolem sebe – a nakonec byli zničeni. A právě takový osud by čekal i Svjatoslavův stát, který by žil v nepřátelství s okolními kmeny a národy, na něž by uvaloval daň, i s křesťany, které by většinou popravoval. Nakonec by kyjevský kníže zůstal bez přátel.

Spolu se smrtí Svjatoslava se v Kyjevě oslabila vojenskopolitická klika. Moc a vliv se začaly přiklánět ke křesťanům, což vyvolalo emigraci části Rusů z kyjevského státu. Opustit východní Evropu pro ně nebylo nikterak obtížné – vždyť mobilní a agresivní Rusové operovali za jejími hranicemi již v 9. století. Roku 844 se například Rusové – „ať je Alláh prokleje“, jak o nich psal arabský autor – vylodili v Andalusii a pokusili se probít k Seville. Muslimská vojska tehdy jejich útok odrazila a smetla nepřátele do moře. Není zkratka pochyb o tom, že Rusové znali velmi dobře cestu na Západ. A tam se také vydali, jakmile je k tomu přinutila situace; jejich cílem byly „Rúm a Andalus“. „Rúm“, tj. Byzanc, velmi potřebovala vojáků pro válčení s muslimy. Nájemné Rusy tedy čekaly boje s vojsky chalífátu na východních hranicích byzantské říše.

Ti, kteří se vydali směrem na „Andalus“, tedy do Španělska, byli dobře obeznámeni s šavlemi a šípy Berberů, a tak dali raději přednost útoku proti křesťanské Galicii (ležící rovněž ve Španělsku). Jejich první „hrdinské činy“ zde spočívaly v plenění pobřeží, vypalování klášterů a vraždění duchovních. Řádili v této zemi po tři roky. Nakonec dokázal vévoda Gonzalo Sánchez shromáždit vojska a dobyvatele porazit. Rusové se nalodili do svých člunů, odpluli a – víc už o nich nikdo nic neví.

Vzhledem k tomu, že známe zeměpis lépe než lidé žijící v 10. století, můžeme předpokládat, kam se tehdy tito Rusové vydali. Že by zvolili cestu na jih, to je pramálo pravděpodobné, protože muslimští vládcové se skvěle vyznali v odrážení nájezdů, což bylo Rusům velmi dobře známo. Severní směr znamenal nutnost proplout přes Biskajský záliv – jednu z nejbouřlivějších oblastí Atlantiku, v níž je nebezpečné se plavit dokonce i dnes. Proto se zdá ze všeho nejpravděpodobnější, že zvolili cestu na západ – podle všeho touž, po níž jezdili Vikingové do

Ameriky. Stopy Russů na tomto kontinentu nám však nejsou známy. Nejpravděpodobnější je, že ostatky příslušníků tohoto divokého plemene jsou pohřbeny na dně Atlantického oceánu. – A záhubou tohoto oddílu Russů byla definitivně obrácena stránka dějin, na níž se vyprávělo o vzájemných vztazích dávných Slovanů s dávnými Russy.

Připomeňme, že v 9.–10. století se tyto dva národy někdy nacházely i ve vzájemném nepřátelství – a jindy že zase vstupovaly do blízkého kontaktu. Vztahy mezi Slovy a Russy byly nejtypičtější pro Kyjev, kde vládli „Russové-slavjanofilové“. A právě tam došlo ke vzniku slovanorusské etnické pospolitosti. Sblížení Russů se Slovy bylo natolik těsné, že Rusové předali Slovanům jak své jméno, tak i svá knížata. Země slovanských Poljanů se od nynějška jmenovala Rus.

Avšak dávný konflikt Slovanů s Russy byl teď vystřídán dalším konfliktem, jenž nebyl o nic méně krvavý a tíživý.

Bratr proti bratru

Jaropolk Svjatoslavič, který stanul po smrti kněžny Olgy v čele Kyjeva i kyjevské křesťanské obce, byl vázán smlouvami s Konstantinopolí a s Pečeněhy. Na sever odtud, v Novgorodu, stál proti křesťanství balto-skandinávský kult Peruna (litevsky Perkunas), boha obnoveného pohanského náboženství. A přestože i Kyjev byl nadále městem pohanským, Perunův kult, přenesený sem od pobřeží Baltského moře, nebyl Kyjevanům nikterak po chuti. Akademik B. A. Rybakov měl správně zato, že Perun nebyl původním slovanským božstvem. Slované věřili v boha Chorse – tedy Slunce (perský Churšíd), uctívali ženské božstvo Mokoš, nebeského Dažboga a boha skotu Volose. Jako všichni vskutku důstojní bohové vyžadovali i bohové slovanští veškeré pocty, nikoli však lidské oběti. – Nenávist Kyjevanů vůči kultu a stoupencům Peruna se zostřovala. Případy obětování lidí jen přispívaly k tomu, že mnozí se nechali snáze přesvědčit pro křesťanství – vždyť nikdo neměl zájem na tom, aby se jednou stal lidskou obětí – a tato alternativa hrozila každému. Když kněží zvolili oběť, zabili ji – a ti, kteří zůstali naživu, to ještě museli oslavovat.

V této navýsost vyostřené situaci se stal nevyhnutelým střet protikladných světonázorů (přesněji *světonáhledů*⁴⁸). Započal dlouhý a úporný Jaropolkův boj proti stoupcům Peruna, v jejichž čele stál Jaropolkův svobodný bratr Vladimír, syn Svjatoslavovy souložnice, klíčnice Maluši.

Letopisec popisuje všechny následující události jako činy knížat. My však víme, že ve skutečnosti byla tato knížata ještě velmi mladá. Vladimír a třetí Svjatoslavův syn Oleg byli tehdy asi patnáctiletí a Jaropolk byl jen o málo starší. Tito mladíci mohli tedy stěží provádět samostatnou politiku. Za nimi stáli zkušení a vlivní mužové, opírající se o obyvatelstvo jednotlivých teritorií. A právě proto je nadcházející politický boj natolik zajímavý a podstatný pro naše téma.

Nuže, vítězství Pečeněhů nad Svjatoslavem, které přivedlo k moci Jaropolka, na jistou dobu sjednotilo starou Rus. Jaropolkovi se podřídila téměř všechna slovanská území na Dněpru – a rovněž i Novgorod na severu. Krátký výpad na Ovruč roku 977 zbavil Jaropolka jeho mladšího bratra Olega, jenž byl knížetem Drevljanů; jeho zemi podrobil Jaropolk rovněž Kyjevu. Vladimíra, spolu s jeho strýcem Dobryňou, poslal do Novgorodu už Svjatoslav. Po Olegově smrti uprchl Vladimír Svjatoslavič do Švédska, protože se svého staršího bratra obával. Všechno působilo tak, že kýženeho sjednocení státu bylo dosaženo. – Jenže toto sjednocení bylo, jak se ukázalo, velice křehké, protože slovanorusští pasionáti tehdy přímo překypovali touhou bojovat za jim blízké náhledy na svět a za své cíle.

Vladimír se vrátil do Novgorodu jako přívrženec „zlých“ pobaltských bohů. Postavil se do čela vojska složeného z varjağů a Novgorodanů. Nejdřív zaútočil na Polock, zabil jeho knížete Rogvoloda a připojil polockou zemi k Novgorodu. Poté následovalo obsazení Smolenska. – A roku 890 přitáhl Vladimír po velké cestě „od varjağů k Řekům“ až ke Kyjevu.

V Jaropolkově okolí se našli zrádci. Bylo jasné, že Jaropolk nevyhovoval každému. Vojvoda Blud vmanévroval Jaropolka

⁴⁸ Světonáhled (způsob vnímání světa) – vztah člověka k ideálním hodnotám i ke hmotnému světu, zakotvený ve vědomí.

svými zlomyslnými radami do velmi obtížného postavení. Vladimír totiž Jaropolka oblehl v pevnosti Rodne; mezi obleženými vypukl hladomor – a zmíněný Blud poradil Jaropolkovi, aby z pevnosti vyšel ven a domluvil s bratrem příměří. Setkání se mělo uskutečnit pod stanovou plachtou mezi pevnostním příkopem a stany obléhatelů. – Jakmile však Jaropolk vstoupil do stanu, dva varjagové ho ze zálohy probodli meči. Pohanská strana tím dosáhla úplného vítězství.

Avšak Vladimír nebyl hloupý muž, i když byl krutý a bezzádový. Pověšl si tudíž, že na jihu Kyjevské Rusi není Perunův kult v oblibě. Pasionární (tedy nejenergičtější) část Kyjevanů už byla pokřtěna. Vladimír se pochopitelně velmi zajímal o nálady ve své metropoli, protože s nimi musel počítat, a to obzvlášť poté, co se rozešel se svou varjažskou družinou, jelikož se mu nechtělo vyplatit varjagům peníze, které si vydělali zmíněným tažením. Varjagové byli (za významné pomoci Kyjevanů) vylákáni na břeh Dněpru, údajně za účelem výplaty jejich pohledávek. Tam však byli nahnáni do lodí bez vesel a odražení od břehu se slovy: „Plujte po proudu řeky až do Cařihradu – tam si vyděláte hromadu peněz, ale k nám už se nevracejte.“ Zároveň však vypravil Vladimír do Konstantinopole rychlé jízdni posly. Ti varovali Řeky, aby varjagům nevěřili, protože jejich bůh Perun je nejen „zlý“, ale také falešný. Vladimír Řekům poradil, aby varjagy přijali, avšak aby je rozdělili a rozeslali po několika jedincích do všemožných posádek, aby tak varjagové, obklopeni místními vojáky, přestali být nebezpeční.

Následky lži

Ve Vladimírově zahraničněpolitické aktivitě z 80. let 10. století lze zaznamenat řadu úspěchů i neúspěchů.

Na severovýchodě sousedilo s Rusí silné Bulharské carství na Volze, které přijalo jedno ze světových náboženství – islám. Volžské Bulharsko bezprostředně hraničilo se dvěma městskými knížectvími: s Muromem a Suzdalem. V nekonečných pohraničních konfliktech měli navrch jednou Bulhaři – když obsadili Murom, a podruhé zas Slované – když dobyli bulhar-

ská sídliště. Permanentní válčení na hranicích způsobilo, že obyvatelstvo volžského Bulharska (představující jedny z předků dnešních kazaňských Tatarů) bylo smíšené. Bulhaři, útočící na ruské osady, zabíjeli muže a odvlékali do zajetí ženy a děti. Děti prodávali muslimové do otroctví a z žen činili své souložnice. Ze smíšených svazků se rodili Muradové a Fátimy. Posléze však útočili na bulharské osady zase Suzdalané a Muromci. Z ukořisťovaných dětí činili své dělníky a zajaté Bulharky si brali za ženy. A tak se na světě objevili Vsjeslavové a Ljubavy. – Rozdíl mezi oběma etnosy tudíž nakonec nebyl rozdílem antropologickým ani rasovým, ba dokonce ani hospodářským, protože i ekonomické soustavy ve volžském Bulharsku a na severovýchodní Rusi byly navzájem velmi podobné. Rozdíl mezi oběma celky spočíval v náboženství. Ve volžském Bulharsku však tehdy ještě nezvítězil muslimský náboženský fanatismus – víra sloužila pouze jako indikátor rozdílů mezi volžskými Bulhary a Slovany.

Pokus Kyjeva o připojení města Velký Bulgar, tyčícího se na břehu Volhy (nedaleko od dnešní Kazaně), byl neúspěšný. Při zmínce o onom neúspěšném Vladimírově a Dobryňově tažení z roku 985 letopisec velmi skoupě poznamenal, že od těch, kdo nosí boty, nelze vynutit daň, takže je nutno hledat ty, kdo nosí láptě. – V tomto směru se tedy Vladimírova činnost s úspěchem nesečkala.

Zato se mu povedla jiná operace. Pouze v díle Ioanna Mnicha se nachází zmínka o dobytí Tmutarakaně, kde ještě žily zbytky chazarských Židů. Avšak o tažení, při němž ruská vojska roku 986 zcela volně protáhla od Kyjeva přes severní Kavkaz podél Těreku až ke Kaspickému moři, existuje i v tomto díle pouze jediná věta. – Tmutarakaň se stala jedním z ruských měst a byla dána v léno Vladimírovu synu Mstislavovi.

Mstislav byl na knížecí stolec Tmutarakaně uveden ve věku šesti let. I zde tedy (stejně jako v případech s Jaropolkem, Vladimírem a Olegem) použili letopisci knížecí jméno nikoli jako jméno skutečného vládce, nýbrž jen jako vývěsní štít, symbol označující existenci určitého uskupení politických sil.

Je zajímavé, že na totéž upozorňuje ve svých poznámkách o raném středověku a v souvislosti s franckými králi francouz-

ský historik Augustin Thierry: když se západní část rozpadající se říše Karla Velikého (tedy dnešní Francie) vydala do boje za Karla Holého, Francouzi neměli ponětí, kdo je to vlastně zač. Bojovali však – a to velmi statečně – právě za principy, formulované pod obecným heslem služby Karlu Holému. A zrovna tak i Němci, kteří bojovali za své vlastní zájmy, měli zato, že bojují za Ludvíka Německého.

Vraťme se však k Vladimírovi – a konkrétně k jeho chersonské operaci, která měla velmi vážné následky.

Podunajské Bulharsko, napůl obsazené Byzancí, prožívalo na konci 10. století mohutný intelektuální pozdvih. Bulhaři tehdy sice neodstoupili od oficiálního pravoslavného vyznání víry, přijatého roku 865, ale pokud šlo o světonázorovou orientaci, odklonili se od Byzance velmi ostře. Objevil se zde totiž pop Bogomil, který vyložil Svaté dějiny následovně: zároveň s Bohem existoval padlý anděl Satanail. Ten sídlil u Světového oceánu a hořce plakal. Tvůrci se ho zželelo a na jeho přání tedy stvořil souš. A Satanail vytvořil lidi; nedokázal jim však dát duši. Opět se obrátil na Boha, slíbil mu naprostou poslušnost a požádal ho, aby jeho výtvořiny oživil. Tehdy vdechl Bůh do lidí duši. Satanail však Boha podvedl, protože stvořil Kaina, zapřičinil první vraždu a škodil Všemohoucímu, seč mohl. A ve svém řádění používal lidi, kterým bůh vdechl život, avšak on, Satanail, je svedl ze správné cesty. Bůh poslal proti Satanailovi anděly, kteří ho spoutali a odebrali od jeho jména příponu „il“, v níž byla soustředěna mystická síla. Když z něj pak byl už nikoli Satanail, nýbrž Satan, zbavený takto své síly, andělé ho zahnali pod zem.

Bogomil považoval za božské a dobré všechno duchovní – a všechno hmotné měl za satanské a zlé. Při službě Bohu bylo nutno odmítat všechno zlé, tedy vše hmotné. Fakticky to ovšem znamenalo odmítat města, chrámy, obrazy (ikony) a veškeré křesťanské obřady. Vždyť v křesťanství se má zato, že svět byl stvořen Bohem – a proto je zdárný a blahý.

Ve svém světonáhledu (způsobu vnímání světa, který se nedá dost dobře označit za náboženský), nebyli bogomilové výjimkou. Takovýchto učení se v 11.–12. století objevila celá řada; jednalo se o učení velmi mnohotvárná a rozšířila se od Tibetu na

východě až po Akvitánii na západě. Při vši mnohotvárnosti měla však tato učení něco společného: všechna totiž považovala za zlo hmotný svět, a měla proto k němu nepřátelský vztah. Když neexistuje skutečný život, pak neexistuje ani lež a pravda a není zapotřebí nikoho litovat – vždyť veškeré utrpení je jen iluzorní. Když vstoupili lidé do světa fantastických představ a zaklínání, byli pevně přesvědčeni, že se stali pány tohoto přízračného světa. – Zmíněné světonázorové systémy, nepřátelské vůči hmotnému světu, budeme chápat jako systémy *negativní*. K takovému negativnímu světonázoru hnaly lidi nejen hrůzostrašné podmínky reálné skutečnosti, ale i šosácká zatuchlost života, jež byla pro energického (pasionárního) člověka tíživá. Avšak tyto negativní světonázorové systémy – zcela nezávisle na zdrojích učení a na způsobech hodnocení skutečného světa – logicky ospravedlňovaly vraždy a zločiny.

Učení bogomilů, nazvané tak podle jména jeho zakladatele, představovalo typický negativní systém, stejně jako učení albigenských ve Francii, makedonských manichejců, byzantských pavlikánů – či karmatů a ismaelitů muslimského světa. Negativní systémy zahltily, jak vidíme, jak katolickou Evropu, tak i muslimský svět a rovněž Byzanc. – Se stoupenci metafyzického zla se přitom dokázali vypořádat pouze Řekové. Po rozvrácení citadely pavlikánů – pevnosti Tefrika – začali Byzantinci v 11. století ovládat i makedonské manichejce. Bulharští bogomilové si však v 10. století učinili ze svého učení dosti nečekaně praktický závěr: „Bijte Byzantince!“ A k dosažení vytyčeného úkolu použili všechny prostředky. Například bogomilové se jakožto ortodoxní duchovní vypravili na Rus, tíhnoucí ke křesťanství. A byl to evidentně právě jejich vliv, pod nímž se Vladimír rozhodl pro naprosto nesmyslné tažení na Cherson.

Cherson (starorusky Korsuň), situovaný nedaleko od dnešního Sevastopolu, se pyšnil skvělým opevněním, které zachránilo řadu křesťanů už v době Pesachova tažení. K dobytí tohoto města pomohla Vladimírovi zrada chersonského popa Anastase (podle jiných zdrojů varjaga Žid'berna). Zrádce vystřelil do ruského tábora zprávu připevněnou na šíp. Ve zprávě Rusy informoval, kudy prochází potrubí, kterým proudí do obležené-

ho města pitná voda. Vladimír tento vodovod zničil – a obyvatelé Chersonu, sužováni žízní, se museli vzdát. – Vladimír se však na Krymu nedokázal udržet. Přijal za manželku řeckou princeznu, navrátil Cherson Byzantincům a odtáhl.

Nová cesta

Vladimír se poskvřnil vraždou Rogvoloda a jeho synů, kteří byli zcela nevinní a dokonce proti němu ani nebojovali. Znásilnil Rogvolodovu dceru Rognědu. Ta chtěla Vladimíra dokonce zabít, aby se za smrt svého otce a svých bratrů pomstila. Vladimír zradil i své bojové druhy – varjagy. Samotné letopisy nám dosvědčují, že hříchů měl tento kníže na svých bedrech opravdu dost a dost. A jeho pověst vojevůdce těžce poškodilo chersonské dobrodružství. Co si o něm tedy máme myslet? Že si nezasloužil onu světlou památku, kterou nám uchovali jeho potomci až podnes?

Nikoli! Historická paměť totiž nespojuje Vladimírův obraz s jeho osobními vlastnostmi a politickými úspěchy či neúspěchy, nýbrž s jeho mnohem podstatnějším činem – totiž s volbou víry, která dala životu národa smysl. Fakticky vzato bylo vlastně nezbytné, aby se Vladimír poté, co rozšířil svou moc prakticky na všechna slovanorusská území, přiklonil k nějakému (dnešními slovy „všennárodnímu“) politickému programu, který byl v dobových podmínkách vyjádřen náboženskou formou.

Mezi náboženství (teistické světonázorové systémy), jež měla podstatný vliv na situaci východní Evropy v 10. století, nutno zařadit pravoslaví, katolicismus a islám. Ruští „hledací víry“ si museli uvědomovat – a také si plně uvědomovali –, v čem se od sebe tato základní náboženství liší. Není na tom ostatně nic divného: kyjevští kupci a vojáci se neustále objevovali v Konstantinopoli, bojovali na Krétě a v Malé Asii, obchodovali s Egyptany a Syřany a cestovali do volžského Bulharska i do státu Chórezm. Přijetí té či oné víry vedlo automaticky též k orientaci na přesně vymezená uskupení uvnitř státu. „Volba víry“, před níž se Vladimír ocitl, tedy rozhodně nebylo nic snadného – nemluvě o tom, že tento problém měl i mezinárodní aspekt, podmíněný stávajícími superetnickými kontakty.

V době před pokřtěním Rusi narůstaly hrozivé příznaky nadcházejícího rozkolu v dosud jednotném křesťanském světě. I v tomto případě spočívaly v základech ideologických sporů přírodní, objektivní procesy etnogeneze. Západoevropská etnologická pospolitost, nacházející se ve fázi pasionárního zdvihu, pocítovala svou odlišnost od jiných superetnosů velmi ostře – a odívala ji do pláště církevní nadřazenosti: za „křesťanský svět“ už prohlašovala jen sama sebe. Boj mezi pravoslavím a katolicismem začal ze sféry teologických rozmíšek přecházet do politické oblasti.

Na říšském sněmu ve Veroně, který se konal roku 983, dosáhl německý císař Ota II. toho, že zde bylo rozhodnuto o „válce proti Řekům a Saracénům“. Už samo toto zařazení pravoslavných křesťanů na stejnou úroveň s muslimy znemožnilo jakékoli uvažování o jednotě Kristovy církve a nastolilo zcela reálnou hrozbu katolického tlaku na východ – a tedy i na Rus. Na Rusi to pochopili velmi dobře: ostatně už před konáním veronského sněmu bojoval polský katolický král Měšek I. s kyjevským knížetem o Červenou Rus (Halič) a již zmíněný Ota II. válčil na Labi proti západním Slovanům.

Konkrétní okolnosti Vladimírovy „volby víry“ jsou široce známé. Byly popsány v *Nestorově letopisu ruském*. V souladu s Nestorovou verzí si kníže přál pochopit jednotlivá vyznání, pročež vypravil své vyslance do sousedních zemí a poté přijal audience představitelů všech tehdejších učení. Nakolik jsou tyto podrobnosti reálné, to pro nás není nijak zvlášť důležité, protože mnohem závažnější je tamtéž uvedená Vladimírova motivace pro jeho rozhodnutí nechat se pokřtít podle řeckého obřadu.

Když mluvíme o motivech, musíme vzít na vědomí, že kromě dogmat existují v každém náboženství také specifické zvyky, jež jsou tradičně předávány z pokolení na pokolení. Pro novověrce jsou tyto obyčeje začasté mnohem důležitější než svaté knihy, obzvlášť jsou-li ty knihy psány nesrozumitelným jazykem. Například základní kniha islámu – korán – byla sepsána v arabštině, které Slované nerozuměli. Zato muslimské obyčeje, například zákaz pití vína a požívání vepřového masa, jsou srozumitelné snadno, avšak pro Slovanů byly nepoužitelné. Proč? Inu

proto, že podle ruského obyčeje pořádal kníže spolu se svou družinou hostiny. Tento povinný rituál upevňoval přátelství knížete s jeho vojáky – a co mohlo být pro knížete důležitější? A byla tu ještě jedna okolnost, která sice neměla takovou váhu, ale přesto byla dosti podstatná: Slované i Rusové si zvykli na alkoholické nápoje, protože víno i pivo jim pomáhalo snášet únavná tažení, i když přísný rituál hostin nepřipouštěl „výtržnosti z chmelu“. – Oni vlastně ani Arabové nepřestali po přijetí islámu pít víno; pili je však pouze v úzkém kruhu příbuzných a přátel – a na veřejná místa přicházeli střízliví. Rituál hostin a patričné stereotypy chování, které s nimi byly spjaty, neznali. A tak tedy Vladimír odmítl muslimské mully věhlasnými slovy: „Rusové pijí zvesela...“

Složitější byly důvody pro Vladimírovo odmítnutí katolických Němců. Jeho slova jsou zde nejasná: „Jděte, odkud jste přišli, protože ani naši otcové to nepřijali.“ – Pokusme se dobrat toho, co vlastně „otcové nepřijali“. – V polovině 10. století přišel na Rus biskup Adalbert s misí, jíž měla být pokřtěna kněžna Olga a Kyjevané. Adalbert tehdy neuspěl, avšak „ne pro svou nedbalost“.

Je známo, že v polovině století se na papežském trůnu střídali dosti hříšní papežové. Roku 955 usedl na papežský trůn šestnáctiletý mladík, jenž získal titul papež Jan XII. Vatikánský dvůr se tehdy stal brlohem prodejných ženštin. Kdyby byl onen papež jen lovec, hráč, záletník a opilec, bylo by to sice nepříjemné, ale ještě snesitelné. Jenomže tento nejvyšší velekněz církve pořádal hostiny s úlitbami na počest starých pohanských bohů a připíjel na Satanovo zdraví. A zvěsti o těchto „hrdinských činech“ se pochopitelně dostaly až na Rus. Časová shoda mezi těmito římskými nepřístojnostmi a vyhnáním Adalberta z Kyjeva nemůže být náhodná. Tradice odvržení latinské víry a vědomé volby víry řecké tedy skutečně sahá až k Vladimírovým předkům na knížecím stolci: ke kněžně Olze a jejímu vnuku Jaropolkovi.

Vyprávění o tom, jak přišli k Vladimírovi chazarští Židé, je ovšem zjevným příkladem Nestorovy literární fabulace. Židé údajně před Vladimírem přiznávají, že „zrazena byvše země naše křesťanínům“. Ve skutečnosti se však v 10. století nacháze-

la Palestina v rukou muslimů. Letopisec zde evidentně popletl data. Je ovšem zajímavé, že podle letopisu se Vladimír na Židy s ničím neobracel, nýbrž je přijal jen proto, aby je vzápětí vyhnal. Nestorův letopis tedy zachycuje poslední pokus chazarských Židů ovlivnit kyjevského knížete, a to v době, kdy už chazarský kaganát neexistoval. Výsledek tohoto pokusu je známý: Vladimír zde projevil dostatek rozumu.

Vojenskopolitické následky volby víry byly velmi významné. Nejenže Vladimír svou konečnou volbou získal silného spojence, totiž Byzanc, ale navíc se tím také smířil s obyvatelstvem své vlastní metropole. Určitý odpor vůči křtu projevil zpočátku Novgorod a Černigov, kde dali obyvatelé přednost pohanství. Novgorodští pohané však byli zlomeni vojenskou silou – a po jisté době přijaly křesťanství rovněž i Černigov a Smolensk. Nyní už stály před kyjevským knížetem pouze zahraničněpolitické problémy.

Ve stepích mezi Rusí a Černým mořem vládli Pečeněhové. Ti bohatli z obchodu s Chersonem a Byzancí – a právě oni vystoupili proti knížeti Vladimírovi. My dnes známe už jen výsledek této srážky, ze které vznikla nejspíš velká válka; Vladimír musel ohradit svá města kúlovými hradbami, na hranicích musel držet hlídky a nezbylo mu než vzdát se hegemonie v jihoruských stepích a přístupu k Černému moři.

Pečeněhové, znepřátelení s Rusy i s Byzancí, byli v 10. století pohany. V 11. století přijal tento národ islám. Jejich obrácení na muslimskou víru bylo doprovázeno vnitřní válkou. Část kočovníků se dala pokřtít, ale většina, obrácená na islám, se dostala do ostrého nepřátelství s Řeky. Přejít k islámu, války s Byzancí a vnitřní nepokoje vyčerpaly síly kočovníků – a na konci první třetiny 11. století tudíž zbavily Rus pečeněžské hrozby.

Co se tehdy dělo na Rusi? Vidíme, jak zde pravoslavná církev postupně rozšiřovala svůj blahodárny vliv, budovala chrámy a kláštery, učila lidi psát a malovat. Pouze v Rostově (v merjanské zemi) se dlouho uchovaly dvě městské obce: křesťanská i pohanská. Na jednom konci města stál pravoslavný chrám a na druhém se tyčil pohanský chrám boha Merjanů Keremeta. Mezi křesťany a pohany zde přitom panovalo docela klidné soužití

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.